

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: informační studia a knihovnictví

Studijní obor: informační studia a knihovnictví

Kateřina Šebková

100 let antropologické knihovny PřF UK

Bakalářská práce

Praha 2008-07-06

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Anna Stöcklová

Oponent bakalářské práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité informační zdroje.

V Praze dne

.....
Kateřina Šebková

Identifikační záznam

ŠEBKOVÁ, Kateřina. *100 let antropologické knihovny PŘF UK [100 years of anthropological library at Faculty of Science of Charles University]*. Praha, 2008-07-06, 49 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Anna Stöcklová.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá historií knihovny antropologie na přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Cílem práce bylo s blížícím se stoletým výročím zachytit i události, které jsou s vývojem knihovny spojeny. První část práce obsahuje popis historie studia přírodních věd a antropologie na univerzitě, historii ústavu antropologie, pod který knihovna spadá, a životopisy osobností antropologie, které jsou s ústavem a knihovnou spojeny. Další část je věnována knihovně samotné, nejdříve její historii, a poté údajům ze současnosti. Důraz je zde kladen na strukturu fondu a popis starých tisků, které se v knihovně nacházejí. V závěru práce je zhodnocení této stoleté existence knihovny.

Klíčová slova

Knihovna, antropologická knihovna, historie, dějiny knihovny, vysokoškolské knihovny, Univerzita Karlova, antropologie, osobnosti antropologie, antropologický ústav

OBSAH

1 Předmluva.....	6
2 Úvod.....	7
3 Historie studia	8
3.1 Přírodní vědy.....	8
3.2 Antropologie.....	11
4 Historie ústavu antropologie.....	14
5 Osobnosti antropologie.....	18
5.1 Aleš Hrdlička.....	18
5.1.1 Život a počátky Aleše Hrdličky.....	18
5.1.2 Hrdličkovo dílo.....	20
5.1.3 Osobnost a metody Aleše Hrdličky.....	21
5.1.4 Hrdlička a Čechy.....	23
5.2 Jindřich Matiegka.....	24
5.2.1 Život a počátky Jindřicha Matiegky.....	24
5.2.2 Matiegkovy profesní úspěchy	25
5.2.3 Osobnost Jindřicha Matiegky.....	27
6 Historie knihovny.....	29
7 Současná analýza knihovny.....	33
7.1 Struktura fondu.....	33
7.2 Staré tisky.....	37
7.3 Organizační struktura.....	47
7.4 Prostory a vybavení.....	47
7.5 Zaměstnanci.....	48
7.6 Uživatelé.....	48
7.7 Služby.....	49
 Použité zdroje.....	52
 Obrazová příloha.....	57

1 Předmluva

Brzy uplyne 100 let od založení antropologické knihovny na Katedře antropologie a genetiky člověka na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Toto významné výročí je jistě důvodem ke zmapování těchto dlouhých let existence knihovny a souvislostí, které vývoj ovlivnily.

Cílem následující práce je podat přehled o událostech, kterými knihovna i antropologický ústav (později katedra) prošly, a jak se vyrovnaly se změnami, které se vyskytly v průběhu let. Důraz je zde kladen hlavně na historii, která je co se týče antropologie v Čechách velmi bohatá, a která prostupuje i fondem knihovny. Současnost knihovny je zmíněna také, jako výsledek celého historického vývoje.

Předkládaná práce je vypracována v souladu se schváleným zadáním, v osnově ale byly po dohodě s vedoucí provedeny změny, kvůli lepšímu strukturování kapitol. Práci zahajuje úvod a druhá kapitola se věnuje vývoji studia přírodních věd a antropologie na Univerzitě Karlově. Třetí kapitola zachycuje historii antropologického ústavu a čtvrtá se věnuje osobnostem antropologie, které jsou spojeny s ústavem i knihovnou. Pátá kapitola potom rozebírá důležité momenty z historie knihovny samotné a v šesté kapitole jsou zahrnuty informace z její současnosti, včetně podrobnějšího popisu starých tisků, které se nacházejí ve fondu.

K textu práce je připojena obrazová příloha, která dokumentuje originální podobu některých dokumentů nacházejících se v knihovně a vzhled prostorů.

Použité informační zdroje jsou citovány v souladu s ČSN ISO – 90 a ČSN ISO 90 – 2. Citace v textu jsou uzavřeny do kulatých závorek a obsahují příjmení autora (popř. název korporace), rok a lokaci v rámci citovaného dokumentu.

Za konzultace a zpřístupnění materiálů týkajících se antropologické knihovny děkuji její vedoucí PhDr. Janě Křehlové. Současně děkuji i vedoucí bakalářské práce PhDr. Anně Stöcklové za vedení a rady během psaní práce.

2 Úvod

Antropologie je vědním oborem, který přesně odpovídá samotnému významu svého názvu, který pochází z řeckých slov „anthropos“ (člověk) a „logos“ (věda). Antropologie je věda o člověku. Jak píše David Givens z Americké antropologické asociace, je to obor, který se lehce definuje, ale těžko vysvětluje a popisuje (American Anthropological Association, 2008). Zabývá se velkým množstvím okruhů souvisejícím s člověkem a dělí se na několik disciplín. Patří sem fyzická antropologie, studující člověka z jeho hmotné, fyzické stránky, vývoj člověka jako druhu. Dále jsou to kulturní a sociální antropologie, které se zabývají studiem člověka ze společenského hlediska, studuje rozdíly mezi společnostmi a kulturami a jejich vývoj. Pod tyto hlavní směry patří velké množství dílčích škol a oborů.

V našich končinách se antropologie poprvé objevila již v 19. století. Svou univerzitní podobu získala na přelomu 19. a 20. století, zejména díky profesorům Luboru Niederlemu a Jindřichu Matiegkovi a za vydatné pomoci Aleše Hrdličky. I přes několik období, kdy byla antropologie v ohrožení, zejména kvůli rasistickým idejím v době 2. světové války, přetrvala na Univerzitě Karlově dodnes.

Jako věda na univerzitní úrovni také potřebuje antropologie informační zázemí a to pro ni zajišťuje již od počátku její existence na univerzitě knihovna. Podle Hany Vodičkové a Jiřího Cejпка je vysokoškolská knihovna definována jako „speciální odborná knihovna vysoké školy sloužící ke studijní a vědecké práci jejích posluchačů a pedagogů“ (KTD, 2003). Zpracovávání, uchovávání a zpřístupňování knihovního fondu plného odborných informací je jejím základním úkolem, který ve prospěch antropologie plní knihovna téměř již 100 let.

3 Historie studia

3.1 Přírodní vědy

Nejstarší univerzita ve střední Evropě vznikla již v roce 1348 v Praze. Císař a král Karel IV. se zde rozhodl „zaříditi a v život uvéstí obecné učení v našem metropolitním a nejpůvabnějším městě Pražském, jež činí jak bohatost zemské úrody, tak příhodnost místa plnou měrou vhodným k tak velkému úkolu, aby obyvatelé království nemuseli se v cizině doprošovati almužny, ale aby nalézali v království stůl k pohoštění připravený, aby sobě slávu, že mohou jiné z ciziny zváti k lahodnosti vůně a k účasti na takovém vděku“ (Petráň, 1983, s. 7). A od té doby k tomuto účelu univerzita slouží.

Přírodní vědy se od počátků univerzity řadily na fakultu artistickou, kde jedním ze základních studijních materiálů byly Aristotelovy spisy - filozofické, přírodovědné, etické a politické. Systém studia byl založen na sedmeru svobodných umění, což tvořilo základ středověkého vzdělance. Artistická fakulta (nebo také fakulta svobodných umění) byla považována za jakýsi předstupeň dalšího vzdělání. Studenty v podstatě připravovala na vyšší studium na ostatních fakultách: teologické, lékařské a právnické (Petráň, 1983).

Teprve až v 18. století se zvýšil zájem o nové předměty, přírodní vědy získaly více prostoru ve výuce a jejich vývoj se stále zrychloval. Nicméně začlenění předmětů přírodních věd do filozofické fakulty přetrvalo přes všechny proměny univerzit až do 20. století. Koncem 18. století se rozvíjel tzv. přírodovědecký průzkum Čech, snaha o přesné zmapování přírodního bohatství české země. Popis a sběr dat pro vědeckou činnost ovlivnil disciplíny jako botanika, mineralogie, geologie, geografie či kartografie (Přírodovědecká fakulta UK, 1998, s. 12). Chybělo však místo, které by umožňovalo podmínky pro soustavnější studium přírodních věd a vědeckou činnost, filozofická fakulta tolik prostoru pro přírodní vědy neposkytovala. Během Národního obrození vznikly k tomuto účelu různá česká vědecká sdružení, například Učená společnost, Museum Království českého či Přírodovědecký sbor Českého muzea, který vedl Jan Evangelista Purkyně. V roce 1869 byl ustanoven Přírodovědecký klub, který sdružoval všechny zájemce o přírodní vědy - studenty, profesory, učitele i docenty. V tu dobu tyto

přírodovědecké spolky nahrazovaly nedostatek jiných vědeckých institucí (Přírodovědecká fakulta UK, 1998, s.13).

V roce 1881 byla rozdělena univerzita na českou a německou část a studium získalo nový rozměr tím, že mohlo být vykonáváno v českém jazyce. Obory výuky se stále rozšiřovaly a specializace byla hlubší, byla zde tedy nutnost většího počtu pedagogů. Učitelé Univerzity Karlovy patřili ke špičkám v oboru a mnoho z nich obsadilo vysoké pozice ve vědeckých společnostech jako Česká akademie nebo Královská česká společnost nauk. Význam přírodních věd stále rostl, potvrzením bylo i jmenování profesora Studničky, matematika, děkanem filozofické fakulty v roce 1888 a v roce 1889 také rektorem české části univerzity.

Přibývalo vyučovaných předmětů a zdálo se, že rámec filozofické fakulty přestává pro všechny zahrnuté obory stačit. Vynikaly rozdíly mezi humanitními a exaktními vědami a společnost chtěla uplatnit nové vynálezy a technické prostředky, které se v tu dobu začaly objevovat. Narůstalo množství poznatků, zejména v přírodovědných oborech. Myšlenka samostatné, oddělené fakulty, která by sdružovala přírodovědné obory nebyla daleko. Podporovali ji hlavně profesori-přírodovědci jako Bohumil Němec, František Slavík, Karel Petr či Jan Bidlo (Přírodovědecká fakulta UK 1981, s. 10). Přírodovědné ústavy, dosud porůznu rozděleny po Praze, byly v letech 1898 až 1911 přemístěny do nových budov na Novém Městě (Karlov a Albertov - Obr. 1). Rozdělení filozofické fakulty bylo navrženo v roce 1908, a to na filologicko - historickou a matematicko -

Obr. 1. Ulice Albertov, ve které sídlí část budov PřF UK; převzato z [www PřF UK](http://www.prf.uk)

přírodovědnou, v tu dobu však ještě návrh na ministerstvu neuspěl. Do těchto úmyslů zasáhla také první světová válka.

Na podzim roku 1918 se znovu rozběhly přednášky i celý život na univerzitě. Ve dvacátých letech pokračovaly snahy univerzitu opět rozvíjet, byly postaveny nové budovy. Pro vznik oddělené fakulty pro přírodní vědy také nastaly ty správné podmínky, a proto v roce 1920, konkrétně 20. června, vládním nařízením č. 392/120 Sb. byla zřízena samostatná Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy (Přírodovědecká fakulta UK, 1981, s. 10). Výuka zde byla odstartována již v zimním semestru roku 1920/1921.

Snahy o rozvoj Přírodovědecké fakulty zastavila až koncem 30. let druhá světová válka, která zasáhla do osudů celého světa. Po ní bylo velké množství objektů univerzity silně poničeno, ale již 1. června 1945 zahájila škola mimořádný letní semestr. Od roku 1948 byl na všech školách zaváděn sovětský systém a všechny jeho praktiky. Projevilo se to nejen v každodenním životě studentů a pedagogů, ale i ve vědě. Některé vědní obory byly odmítány, protože se neslučovaly s tím, co hlásaly komunistické názory. Mezi ně patřila například genetika či kybernetika, které byly označovány jako buržoazní pavědy. Studenti i učitelé museli podstoupit politické prověrky a na jejich základě byla řada z nich nucena opustit univerzitu (Přírodovědecká fakulta, 1998, s. 21).

Dne 18. května 1950 vstoupil v platnost nový vysokoškolský zákon, který omezoval akademické svobody. Byly sloučeny příbuzné vědní obory, bylo přerušeno udělování titulů RNDr., PhMr.. V roce 1952 byla Přírodovědecká fakulta rozdělena na tři samostatné fakulty: matematicko - fyzikální (zahrnovala obory matematika, fyzika, chemie), fakultu geologicko - geografickou a fakultu biologickou. Vznikl na nich i větší počet kateder s užší specializací. Toto rozdělení trvalo až do roku 1959, kdy bylo opět vše uvedeno do původního stavu s výjimkou trvalého oddělení matematicko - fyzikální fakulty (Dějiny Univerzity Karlovy IV, 1998, s. 474).

Až ke konci 80. let přišlo oslabení komunistické moci, rok 1989 přinesl sametovou revoluci a definitivní pád utlačovatelského režimu. V následujícím období se univerzita vrhla do intenzivní činnosti na obnovení demokratického provozu. Byl obnoven fakultní

senát, zastupitelský orgán vyučujících a studentů. Přírodovědecká fakulta jako jedna z mála fakult provedla rekonkurzaci všech svých vědeckopedagogických pracovníků a snažila se vytvořit ty nejlepší podmínky pro rozvoj vědy a výzkumu (Přírodovědecká fakulta UK, 1998, s. 24).

Dnešní přírodovědecká fakulta zajišťuje „komplexní studium životního prostředí člověka“, které zahrnuje „široké pole biomedicínských věd, komplexní obor geologicko – geografických studií přírodních zdrojů i jejich využívání a ochrany, či oblast chemie moderních technologických materiálů“ (Přírodovědecká fakulta, 2005). K zajištění informačního zázemí pro jednotlivé obory existují na fakultě knihovny, které také prošly historickými zvraty a změnami a jsou klíčovým zdrojem ve zpracování, uchování a zpřístupňování informací jak pro studenty a zaměstnance fakulty, tak pro externí uživatele.

3.2 Antropologie

Obor antropologie se začal rozvíjet v souvislosti s archeologií. V rámci historické sekce Filozofické fakulty se v roce 1891 habilitoval Lubor Niederle v oboru antropologie a prehistorická archeologie. Ale antropologie tu tehdy byla vnímaná spíše jako kulturní disciplína, ztotožňovaná s etnologií (jako historická). Niederle byl zakladatelem moderní archeologie v Česku, díky němu byl založen Český archeologický ústav, jehož byl i prvním ředitelem. Na Univerzitě Karlově Lubor Niederle přednášel evoluční teorii, původ člověka a společnosti, třídění lidstva na antropologickém základě. Tento obor antropologie byl ovšem v roce 1918 přejmenován na archeologie a etnologie (Dějiny Univerzity Karlovy III, 1997, s. 270).

Samostatný obor antropologie se zrodil až v roce 1908 v přírodovědné sekci Filozofické fakulty, kdy se Jindřich Matiegka, habilitovaný v roce 1897 na antropologii a demografii, stal mimořádným profesorem (Dějiny Univerzity III, 1997, s. 287).

V následujících letech česká antropologie procházela úspěšným vývojem a její hlavní představitelé, Jindřich Matiegka a Aleš Hrdlička (v USA) dosahovali i mimo univerzitu významných úspěchů.

S příchodem 30. let 20. století směřovaly z Německa do celého světa rasistické názory. Antropologie, která jako jeden z předmětů svého studia zkoumá lidské rasy, nebyla ušetřena zásahů do své činnosti. Po roce 1938 byl na vysokých školách prosazován v souladu s názory nacistů nový obor - rasová hygiena. Stal se povinnou součástí studia na lékařských fakultách, ale obory zabývající se rasovou tematikou se zakládaly i jinde. V Praze na lékařské fakultě byl založen Ústav pro rasovou hygienu (Institut pro dědičnou a rasovou čistotu), vedený Karlem Thumsem, který sem byl povolán z Mnichova. V roce 1939 se habilitoval v oboru patologie dědičnosti a rasové hygieny a v Praze měl v tomto oboru vybudovat „vzorový ústav“ (Míšková, 2002, s. 101). Na přírodovědecké fakultě byla antropologie nahrazena studiem rasové biologie na Institutu pro rasovou biologii. Rasová studia se v Čechách rozšířila a kromě těchto dvou ústavů byl ještě založen jeden podobný na filozofické fakultě, a to „Ústav pro sociální antropologii a biologii národů“ (Institut für Sozialanthropologie und Völkerbiologie). Jeho vedením byl pověřen Karl Valentin Müller.

Tyto zásahy způsobily, že se po válce antropologie musela složitě vzpamatovávat. Antropologové však s nadšením obnovili tento obor na univerzitě a znovu začali s výzkumem. Teoretické poznatky, které byly shromážděny, chtěli využívat v praxi a byla zahájena řada výzkumů (školní mládeže, průmyslových populací, etnických skupin - např. Romů) (Přírodovědecká fakulta UK, 1981, s. 58).

Po válce byly založeny také na jiných pracovištích než Univerzita Karlova specializovaná oddělení na historickou a prehistorickou antropologii, a pražský ústav se tak ve velké většině případů věnoval výzkumu zaměřenému na živého člověka. Historická a prehistorická témata byla v Praze samozřejmě zastoupena v přednáškách, badatelsky se jim však věnovali jen okrajově.

V 50. letech se antropologie na univerzitě ocitla téměř na pokraji veškerého zájmu a studia. Pracoviště oboru bylo v tu dobu pouze přidruženo k zoologické katedře. Svou samostatnost, tentokrát již jako katedra antropologie, získalo pracoviště zpět v roce 1959, poté, co byl jmenován docentem Vojtěch Fetter. Studia oboru pokračovala zejména v oblasti fyzické antropologie a byla zde snaha o uplatnění výsledků výzkumů v praxi, hlavně ve zdravotnictví a průmyslu. Těžištěm výzkumu byl živý člověk a

studoval se růst a vývoj dětí a mládeže, složení těla či antropologie mateřství (Dějiny Univerzity Karlovy IV, 1998, s. 481).

Za působení Chrudoše Troníčka v 70. a 80. letech 20. století byla výuka zaměřena zejména ke klinické antropologii, velká část absolventů odcházela za zaměstnáním do zdravotnictví. Byly zkoumány otázky vývoje dětí a faktory, které vývoj ovlivňovaly v životním prostředí.

Výzkumná práce se zaměřovala na fylogenetický i ontogenetický vývoj člověka, typologii tělesné stavby a adaptaci člověka na přírodní i umělé prostředí. Byl také zkoumán vztah přírodních a společenských zákonitostí ve vývoji člověka, jeho morfologie, adaptace organismu na těhotenství a identifikace osob z pozůstatků. Také se objevily i některé oblasti z tělovýchovné, klinické, soudní a kriminalistické antropologie (Přírodovědecká fakulta UK, 1981, s. 60). Ale takovému věhlasu, jako v raných letech existence tohoto oboru na univerzitě, se antropologie netěšila.

Teprve ale až po roce 1989, když se uvolnil politický režim v zemi, se antropologie dočkala obnoveného zájmu, a o to většího. Posluchárny se naplnily novými studenty a započal rozvoj nových specializací v antropologii. V dnešní náplni studia se objevují nové přístupy k dřívější problematice. Je zkoumán růst a vývoj romské populace, obezita u dětí, vliv životního prostředí na růst a vývoj člověka, k novým oblastem výzkumu patří etologie člověka, vývoj a spolupráce s kulturní a sociální antropologií, genetika.

4 Historie ústavu antropologie

Roku 1911 byl zřízen na Filozofické fakultě samostatný antropologický ústav s knihovnou. Jeho zakladateli byli Jindřich Matiegka a Aleš Hrdlička, jinak působící ve Spojených státech amerických, který přispěl k jeho vybudování hlavně vědecky a finančně. Matiegkovy zásluhy na vybudování ústavu byly nepopiratelné a to, že později nenesl jeho jméno, bylo pouze vlivem momentálních okolností (válečné události) (Malý, 1949, s. 17). Prvopočátky antropologie se musely vyrovnat s velmi skromnými podmínkami. Prostory byly pouze provizorní, zpočátku antropologický ústav sídlil při zoologickém ústavu v jedné místnosti.

Když byla v roce 1920 zřízena na Univerzitě Karlově samostatná přírodovědecká fakulta, byl na ní ústav založen znovu a pečlivěji. V tu dobu měla biologická sekce fakulty čtyři ústavy: botanický, anatomie a fyziologie rostlin, zoologický a právě antropologický. V roce 1924 antropologové získali modernější a větší prostory v budově číslo 6 na Albertově (Malý, 1949, s. 17). Mezi dvěma světovými válkami se pražský antropologický ústav zařadil mezi nejvýznamnější pracoviště svého oboru. V roce 1923 začal vydávat časopis Anthropologie. Finanční zdroje na jeho vydávání poskytoval Aleš Hrdlička a okolo časopisu se sešla řada odborníků z antropologického a jemu příbuzných oborů. Časopis byl také velkou příležitostí pro mladší antropology k publikování svých prvních vědeckých snah a prací.

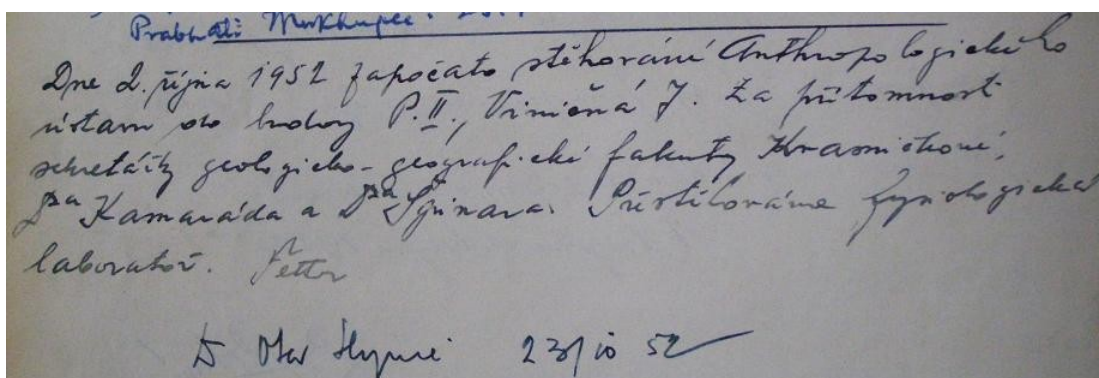
Velmi užitečným zdrojem o životě na Ústavu je jakási kronika či „návštěvní kniha“, která byla založena v roce 1927, a lepší začátek, než podpis Aleše Hrdličky k datu 21. října 1927, si rozhodně nemohla přát (viz. Obr 23 v příloze). Dokládá zajímavé návštěvy a významné události, které se za dobu následujících cca 40 let udály. Dnes je k nalezení na katedře antropologie, kde koluje mezi zaměstnanci.

Ředitelem antropologického ústavu byl od počátku Jindřich Matiegka a jeho zásluhy byly nedocenitelné. Ovšem roku 1934 se rozhodl odejít na odpočinek a vedení po něm převzal profesor Jiří Malý, kterého si Matiegka vlastně sám vychoval. Malý vedl ústav až do své náhlé smrti v roce 1950. Jiří Malý vystudoval lékařskou fakultu Univerzity Karlovy a nějaký čas pracoval jako lékař na dětském oddělení v Plzni. Brzy však

zvítězil zájem o antropologii a Malý se stal Matiegkovým asistentem v antropologickém ústavu na univerzitě. Roku 1934 se stal mimořádným profesorem a nástupcem profesora Matiegky ve funkci ředitele ústavu. Medicíně se ale také úplně nevzdálil, po celou svoji kariéru spolupracoval s lékařskými obory a prováděl výzkumy zaměřené na zdravý tělesný vývoj mládeže. Od roku byl Malý také 1932 hlavním redaktorem časopisu Anthropologie (Špačková, 2002). Tento časopis byl redigován Jindřichem Matiegkou až do roku 1941, kdy profesor zemřel. V této funkci ho již ale nikdo jiný nenahradil, protože vydávání časopisu bylo zastaveno německými úřady (vydávání nové řady časopisu bylo opět zahájeno v roce 1963). Knihovna antropologie dnes vlastní všechny ročníky původní i následující řady.

Během třicátých let byl ústav i celý antropologický obor poznamenán rasistickými názory, které šířili nacisté. Ústav nějaký čas nefungoval vůbec. Na Přírodovědeckou fakultu byl v roce 1941 povolán z Berlína Bruno Kurt Schulz, který tam činnost antropologického ústavu nahradil jeho přeměnou v „Institut pro rasovou biologii“ (Institut für Rassenbiologie). Bruno K. Schulz byl opravdovým „mistrem“ svého oboru, předtím vedl rasový úřad v Hlavním rasovém a osidlovacím úřadu SS (RuSHA) a dokonce navrhl Himmlerovi například systém fyzických kritérií pro příjem do SS (Míšková, 2002, s. 102).

Po roce 1945 byl ústav antropologie obnoven. I přes nenahraditelné ztráty se snažili antropologové pokračovat v práci, kterou tak zaníceně vykonávali všichni před válečnými událostmi, a navazovat na to, co Matiegka s Hrdličkou započali.

Průběh stěhování
Dne 2. října 1952 započato stěhováním Anthropologického ústavu do budovy P. II., Viničná 7. Za přítomnosti sekretářky geologicko-geografické fakulty Hraasimstovni, Pa. Kamurada a J. Jirana. Přestěrováme fyzikální laborator. Fetter

Dr. Malý
23. 10. 52

Obr. 2. Zápis o stěhování antropologického ústavu z Alberova 6 do Viničné 7

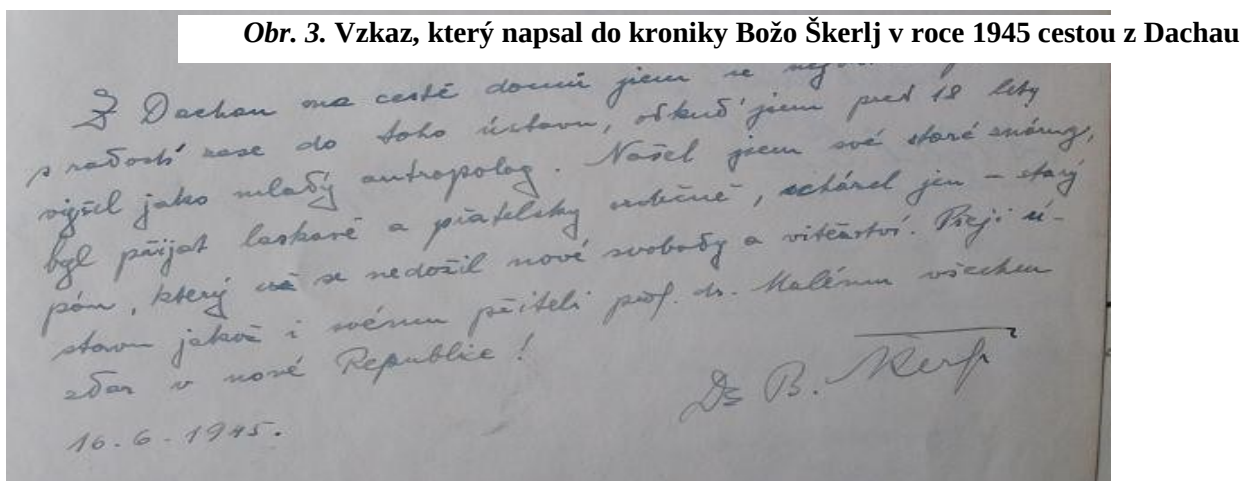
Ředitel ústavu Jiří Malý však náhle v roce 1950 zemřel a ústav po něm tak převzal Vojtěch Fetter. Bylo to hned po začátku jeho působení ve funkci ředitele, kdy došlo

k významnému přelomu v existenci ústavu. Roku 1952, podle kroniky s počátkem přesně 2. října (viz. Obr. 2), se ústav přestěhoval z dosavadních prostor na Albertově č. 6. Antropologové tak získali zázemí v budově ve Viničné ulici č. 7, kde sídlí dodnes.

Za roky své existence ústav přilákal velký počet zahraničních návštěv, což svědčí o jeho významu. Kronika ústavu obsahuje zápisy od profesorů z celé Evropy, USA, Austrálie, dokládá návštěvy i z tak exotických míst jako Japonsko, Indie, či Mexiko. Mnozí se na toto místo rádi vraceli, třeba za vzpomínkami.

Je možné jmenovat například slovinského profesora Boža Škerlja, který zde jako mladý u profesora Matiegky studoval, a mnoho antropologických znalostí si odnesl právě odtud. Božo Škerlj se i díky studiím na pražském ústavu stal prvním doktorem antropologie v tehdejší Jugoslávii a zakladatelem Institutu antropologie v Lublani (Katedra za antropologijo, 2001-2008). Škerlj k ústavu velmi přilnul, na svá studia velmi rád vzpomínal a dokazoval to při každé své návštěvě v Praze, kam se během 50. let podíval několikrát.

Jeho osud za druhé světové války nebyl tím nejpříjemnějším, v září 1944 byl poslán do koncentračního tábora v Dachau, kde zůstal až do konce války. Při cestě zpět do vlasti neopomněl navštívit Ústav antropologie v Praze a 16.6.1945 tu zanechat vzkaz:

„Z Dachau na cestě domů jsem se nejdříve podíval s radostí zase do tohoto ústavu, odkud jsem před 18 lety vyšel jako mladý antropolog. Našel jsem své staré známé, byl přijat laskavě a přátelsky srdečně, scházel jen – starý pán, který už se nedožil nové svobody a vítězství. Přeji ústavu jakož i svému příteli prof. dr. Malému všechnu zdar v nové Republice!“ Dr. B. Škerlj“

Srdečnou zprávou poctil „návštěvní knihu“ i o dvanáct let později, v roce 1957, když opět navštívil Prahu. Tentokrát byl při této příležitosti uspořádán 31.10.1957 seminář na téma Nové pohledy na morfologii lidského těla, což je také v kronice poznamenáno.

„29.X.1957, Zase jsem se s radostí podíval na svůj „mateřský ústav“ pod vedením mého přítele doc. Fettera, potkal jsem tam v Praze případníky mladší generace, která slibuje, aby se anthropologie vyvinula v dále v staré dobré tradici, založené mým učitelem prof. Matiegkou, u kterého jsem právě letos před 30 lety dosáhl svého doktorátu. Přeji mnoho zdaru do budoucna! B. Škerlj“

S českou antropologií se Božo Škerlj setkal i o rok později, když se 3.-11. září 1958 účastnil Sjezdu československých antropologů v Opavě. Předtím nezapomněl navštívit pražské pracoviště a 1. září do kroniky „přát českým antropologům mnoho zdaru v další práci“.

V 60. letech se ředitel nyní již katedry antropologie, Vojtěch Fetter, snažil o zvýšení zájmu o antropologii a dobrou reprezentaci katedry mezi širší veřejností. Spolupracoval s lékaři i pedagogy, se svými studenty jezdil na „výlety“ po českých městech a vesnicích, kde pořádal popularizační přednášky na antropologická témata. Roku 1967 vydal u nakladatelství Academia spolu s dalším kolektivem autorů první vysokoškolskou učebnici antropologie u nás (Wolf, 2002).

V roce 1972 se po smrti Vojtěcha Fettera ujal vedení katedry Chrudoš Troníček, který v této pozici zůstal do roku 1986. Po něm se ve vedení katedry vystřídali Helena Malá, dcera Jiřího Malého, Karel Hajniš, Ivan Mazura (který dnes na katedře zastává pozici zástupce odpovědného za genetiku) a Zbyněk Šmahel (v letech 1994-1997 a poté od roku 2003). Profesor Šmahel v červnu 2008 zemřel a v současnosti není nový vedoucí katedry ještě znám.

5 Osobnosti antropologie

5.1 Aleš Hrdlička

5.1.1 Život a počátky Aleše Hrdličky

Obr. 4. Mladý Aleš Hrdlička, převzato z www.Hrdlickova.muzea.clověka

Aleš Hrdlička se narodil 29. března 1869 v českém městě Humpolec. Stal se významným vědcem i přesto, že rodinná tradice neměla s vědeckými kruhy nic společného. Jeho otec Maxmilian byl stolařem a matka Karolina v domácnosti, kde se starala hlavně o sedm dětí, z nichž Aleš byl prvorozený. K jeho oboru měla nejbliže babička, která se zabývala lidovým lékařstvím a asistencemi při porodech (Fetter, 1954, s. 3).

Vzhledem ke skromným poměrům rodiny nemohl chodit na gymnázium, které by více odpovídalo jeho schopnostem, ale alespoň se u místního faráře učil latinu a řečtinu. Později se přece jen našla možnost, jak by na gymnázium přestoupit mohl, ale jeho otec přijal zaměstnání v cizině, a tak opustil Hrdlička Čechy úplně.

S rodinou se přestěhovali do Spojených států amerických, když mu bylo 13 let, a usadili se v New Yorku. Otec dostal zaměstnání jako pomocný dělník v tabákové továrně a Hrdlička mu musel pomáhat, aby se rodina užívala. Stále přítom ale docházel do večerních kurzů, učil se anglicky a později složil maturitu. Brzy poté ovšem onemocněl tyfem, zápallem plic a zánětem pohrudnice. Během jeho léčení se v něm díky jeho ošetřujícímu lékaři probudil zájem o tento obor a v roce 1889 se zapsal na Eclectic Medical College v New Yorku. Tam odpromoval v roce 1892 a zahájil svoji vlastní lékařskou praxi v New Yorku. Stále se při vykonávání své práce vzdělával, studoval zároveň na Homeopatic College, taktéž v New Yorku. Při svém povolání měl ale často zájem nejen na vyléčení pacientů, ale zajímaly ho i základní příčiny jednotlivých onemocnění, proto také prováděl patologicko-anatomické pitvy (Fetter, 1954, s. 5).

Kvůli svému narůstajícímu zájmu brzy přestoupil do ústavu pro choromyslné v Middletownu jako interní lékař a dostal prostor pro vědeckou práci a publikování.

Poprvé se zde setkal s vědou o člověku, která ho velmi zaujala a tak roku 1896 odjel studovat antropologii do Francie (Palivec, 1947, s. 6). Při té příležitosti se také objevil ve své rodné zemi, kde se seznámil s českými antropology Luborem Niederlem a Jindřichem Matiegkou, kteří zavedli obor antropologie na Univerzitě Karlově.

Světlem v tu dobu hýbaly Darwinovy teorie a diskuze nad nimi a jedním z hlavních problémů bylo najít spojovací článek mezi opy a člověkem. Antropologie se začínala rozvíjet a její význam ve vědě stále rostl.

Poté, co se Hrdlička vrátil z Evropy, přijal místo ve Státním patologickém ústavu, zřídil zde antropologickou laboratoř, navrhnul výzkumný plán a „během dvou let zaznamenal vyšetření 11 000 duševně chorých a epileptiků, idiotů a zločinců“. To pak vydal v publikaci o vyšetřování choromyslných jedinců. Výzkum tělesné stavby nemocných ho přivedl k poznání versatility tělesných znaků, která je podkladem pro plemenné rozrůznění lidstva (Fetter, 1954, s. 7). To vyvolalo v Hrdličkovi zájem o problémy ras hlavně u Indiánů a černochů. V následujících letech podnikl několik cest (například do Mexika, Colorada či Utahu), aby zjistil něco o tamních indiánských kmenech.

Po návratu z cest byl pověřen správou nově zřízeného antropologického oddělení v Národním muzeu Spojených států amerických ve Smithsonian Institution ve Washingtonu. Zůstal zde až do konce svého života. Svůj program antropologického výzkumu publikoval ve spise *Physical Anthropology, its Scope and Aims* v časopise *American Journal of Physical Anthropology*, který založil, a poukazuje na „nutnost systematizovat, unifikovat antropologické metody, vydávat publikace, provádět sběr materiálů, pořádat výstavy, popularizovat výsledky výzkumů“ (Fetter, 1954, s. 8). Sám se snažil tyto cíle do posledního detailu naplnit. Vydával se na každoroční výzkumné cesty, které se staly podklady k jeho významným pracím a teoriím v oboru antropologie. Mezi jeho hlavní předměty zájmu patřil původ a vývoj člověka, zalidnění amerického kontinentu a fyzická antropologie.

5.1.2 Hrdličkovo dílo

Původ člověka

Teorie o původu člověka vycházela z domněnky, že ve vývoji existuje několik stupňů. Podle Hrdličky se mohl vyvinout pouze tam, kde vývoj ostatních živočichů dospěl do stadia savců. A protože k těmto živočichům se podle nálezů již nedostal v Austrálii a Americe, předpokládal Hrdlička, že hlavními oblastmi k práci na zkoumání vzniku budou Evropa, Asie a Afrika. To se mu při pozdějších výzkumech také potvrdilo. On sám osobně prošel snad všechna naleziště, kde se vyskytly kosterní pozůstatky nejstarších vývojových fází člověka. Procestoval Evropu (Anglie, Holandsko, Belgie, Francie, Německo, Československo, Rakousko, Jugoslávie) i Afriku (naleziště v Broken Hillu v Rhodesii, naleziště australopiteků v Taungsu). V rámci své návštěvy Československa v roce 1922 byla na univerzitách uspořádána i série jeho přednášek o původu člověka. Při té příležitosti mu byl také udělen čestný doktorát přírodních věd na Univerzitě Karlově a dostal pamětní medaili. V roce 1927 mu byla udělena zlatá Huxleyho medaile za teorii o jednotném původu člověka (Huxley memorial Medal of the Royal Anthropological Institute), a tradičně pronesl slavnostní přednášku v Londýně, jako téma si zvolil Neandertálskou fázi ve vývoji člověka (Fetter, 1954).

Obyvatelstvo Ameriky

Také ho velmi zajímala otázka amerického obyvatelstva a i kvůli tomuto problému procestoval velkou část světa. Začal přímo v Americe, roku 1905 studoval indiány z kmenů Apač a Pima v Arizoně a Novém Mexiku, v roce 1906 se vydal na Floridu zkoumat předchůdce Seminolů a v roce 1908 se věnoval studiu tuberkulózy u kmenů Hupa, Sioux, Mohave, Menominee. Neomezoval se ale jen na Spojené státy americké, uspořádal výpravy i do Jižní Ameriky. V roce 1910 vycestoval do Peru, aby zde prozkoumal kosterní pozůstatky předkolumbovského lidu, navštívil také Panamu, Argentinu a Mexiko (zde prováděl antropologická vyšetření potomků Aztéků) (Fetter, 1954 ; Palivec, 1947).

Když Jižní Ameriku navštívil znovu v roce 1912, přivezl množství materiálů s sebou zpět do USA. Tento sběr poté zúročil na výstavě v San Diegu, která se zaměřovala na původ amerických indiánů. Hrdlička si vytvořil teorii, že původ amerických indiánských kmenů se nachází ve východoasijských kmenech, které se nějakým

způsobem dostali z asijského kontinentu na americký a tam se dál vyvíjeli. Uspořádal proto další ze svých slavných výprav, které tentokrát vedly do Asie, konkrétně za poznáním národů v Mandžusku, Mongolsku, Tibetu a na Sibíři.

Roku 1925 se vydal do Indie, na Ceylon, Jávu a také do Austrálie, Afriky a Evropy. V asijské části své výpravy se přesvědčil, že teorie o původu indiánů budou správné. „Často byly nalezeny pravé typy amerických indiánů tak věrné, že kdyby byly přeloženy do Ameriky nikdo by je nemohl považovat za něco jiného než indiány. Podobali se indiánům v jedné, šatu i v intonaci své řeči.“ (Fetter, 1954, s.14)

V následujících letech podnikal cesty na Aljašku, které měly potvrdit, že člověk z Asie se Beringovou úžinou, která je nejbližším spojením mezi Asií a Amerikou, dostal z jednoho kontinentu na druhý a mohl se tak dále samostatně vyvíjet v obou částech světa. Vyšlo také najevo, že indiáni a eskymáci jsou společného mongoloidního původu.

Výprav na Aljašku podnikl mezi lety 1926 a 1938 celkem deset. Zkoumal zde kosterní nálezy a podmínky pro stěhování lidí přes tuto trasu. Přišel na to, že z Asie se kmeny dostaly do Ameriky přes Kamčatku, Beringovu úžinu, a řetězce ostrovů Diomedových, sv. Vavřince a Aleutských. Jedné z jeho výprav roku 1929 se účastnil i český antropolog Jiří Malý z Univerzity Karlovy.

Mezi jeho závěry ohledně indiánů patřilo, že kultury jsou si velmi podobné a jejich rozmanitost je pouze zdánlivá. Je u nich základní shoda „tělesných, tvarových i fyziologických znaků“ (Fetter, 1954, s. 16), na Aljašku se dostali ze severovýchodní Asie nejspíš přes řetěz Aleutských ostrovů, a k zalidnění Ameriky došlo přibližně před 10 až 15 tisíci lety.

5.1.3 Osobnost a metody Aleše Hrdličky

Během let své vědecké práce si Hrdlička osvojil i vymyslel velmi účinné metody, které mu práci usnadňovaly. „Při metodách měřících má dr. H. některé zvláštní „knify“, které jsou velmi dobré. Mnohé máme však lepší my.“ (Špačková, 2002, s. 48), napsal Jiří Malý v dopise Jindřichu Matiegkovi během svého pobytu v USA.

Jednou z nejzajímavějších a nejslavnějších je i technika pořizování obličejových masek. Díky jejímu použití byly obohaceny sbírky jak amerických tak i českých antropologických ústavů. Originální metoda pořizování sádrových odlitků tváří živých lidí spočívala v úpravě obličeje a vlasů olejem a mýdlem, sádra se poté nalévala shora na obličej a oči přitom zůstávaly otevřené. Ukázalo se, že je o dost lepší a účinnější než tradiční pořizování masek lidí v leže, se zavřenýma očima a trubičkami pro dýchání v nose. Při nalévání sádry shora na obličej se do otevřených očí a nosních dírek nic nedostane a celkový produkt byl pak věrnější, lidé měli přirozenější výraz. Tato metoda se osvědčila i mezi pražskými antropology. Vojtěch Suk díky ní pořídil odlitky afrických černochů, mongolů, eskymáků, Jiří Malý zajímavou sbírku na Slovensku a Pavel Šebesta obohatil Hrdličkovo muzeum člověka na Univerzitě Karlově maskami středoafriických Pygmejů.

Během svého života publikoval Hrdlička více než 300 prací, většinou v angličtině, ale některé i v češtině. Jeho díla však u nás během okupace nemohla být vydávána kvůli jejich protirasistické povaze.

Z toho, co během výzkumu poznal, totiž vyšlo zásadní protirasistické stanovisko, které se vyjadřovalo k tomuto velmi aktuálnímu tématu. Za svůj život se setkal s velkým množstvím různých typů a ras lidí a sám k tomu dodal: „Onen vychvalovaný germánský ideální severský blondýn s mírně zvlněnými vlasy, modrýma očima, růžovou pletí a ostrým nosem – není vlastně nikdo jiný, než nějaký temný Afrikánec z daleké minulosti, který vlivem severského prostředí zbělel a vybledl.“ (Palivec, 1947, s. 17).

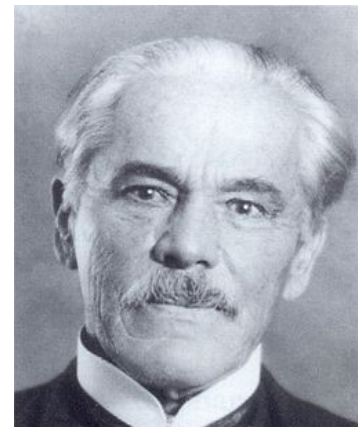
Jako vědec byl Hrdlička velmi pečlivý a rád své projekty a výpravy připravoval do nejmenších detailů. „Dr. Hrdlička je ohromný člověk v přípravě vědecké cesty. Má spousty konexí, vše do detailů promyšleno a připraveno“ (Špačková, 2002, s. 49). Český antropolog Jiří Malý ze své studijní stáže v USA roku 1929 poslal svému učiteli a kolegovi Jindřichu Matiegkovi mnoho dopisů, ve kterých podrobně popisoval své zážitky z cest a spolupráce s Hrdličkou. Ve své práci byl Hrdlička velmi puntičkářský a rád měl vše tak jak si přál, proto to v jeho společnosti nejspíš nebylo někdy snadné. „Nevím, jak jest se mnou dr. Hrdlička spokojen, protože za těch 13 neděl, co jsme spolu, neslyšel jsem ani slůvko uznání. Jen rozkazy, často jednoslabičné, zvláště pak

když se práce a plány nedaří. ... často přijdou dny, kdy spolu nepromluvíme ani slovo a již jsem se vzdal všech pokusů „o konverzací“ ... myslím však, že dr. H. se mnou spokojen jest, protože v opačném případě jistě by mi svou nespokojenost projevil.“ (Špačková, 2002, s. 52).

Závěr odstavce v jednom z dopisů Jiřího Malého však hovoří za vše: „Budu-li někdy profesorem a bude-li Hrdlička živ (bude živ 100 let) pošlu sem, třeba za své peníze svého asistenta. To je moc fajn škola vědecká, ale i výchovná.“ (Špačková, 2002, s. 49).

5.1.4 Hrdlička a Čechy

Ačkoliv z Čech odešel jako velmi mladý, nikdy spojení se svojí rodnou zemí nepřerušil a z velké části i díky němu zde vznikla antropologie jako důležitý obor evropského významu. Spolupracoval s českými antropology, zejména s Jindřichem Matiegkou a Jiřím Malým. Do Čech se vracel při každé svojí návštěvě Evropy a často finančními částkami přispíval na antropologické záležitosti, zejména na Univerzitě Karlově. Díky jeho pomoci byl založen antropologický ústav na Univerzitě Karlově a začal vycházet časopis Anthropologie, bylo založeno Muzeum člověka, později nesoucí Hrdličkovo jméno.

Obr. 5. Aleš Hrdlička v pozdějším věku ; převzato z [www Hrdličkova muzea člověka](http://www.Hrdlickova.muzea.cloveka)

V roce 1896 se oženil s Marií, Američankou francouzského původu, ta ovšem v roce 1918 zemřela. Také jejím jménem založil v Čechách několik fondů a nadací, které přispívaly na rozvoj české vědy. Například ještě před válkou fond při České akademii věd a umění a při Společnosti nauk v Praze, ze kterých byly udělovány podpory a odměny na antropologické práce. Z podobného fondu při Univerzitě Karlově byl posléze vydáván časopis Anthropologie. K jeho projektům také patřila nadace, která přispívala na studium chudých studentů a na vědecké výpravy.

Zajímavý doklad o jeho vztahu k Čechám poskytuje dopis Jiřího Malého z doby, kdy byl na svém studijním pobytu v USA u Hrdličky: jednoho dne slyšel Hrdlička zpívat Jiřího Malého českou lidovou píseň a tak se mu jeho projev zalíbil, že si vymyslel zábavu na večery během výpravy na Aljašku. „...vždy večer mi zazpíváte, na místo

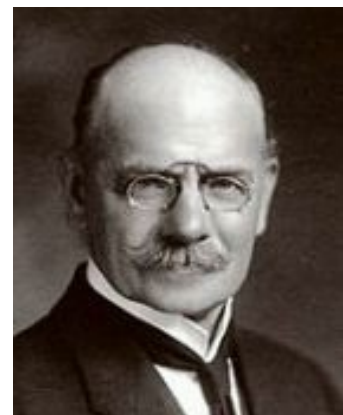
pohádky z tisíce a jedné noci, jednu českou písničku a musí být každý večer jiná, tak si je připravte ... slíbil jsem (*J. Malý, pozn.*) na každý všední den jednu a na neděli 4...“ (Špačková, 2002, s. 49).

O osud Československa se zajímal i během války a velmi toužil ho ještě navštívit. V září 1938 psal Jindřichu Matiegkovi a také reagoval na momentální předválečné napětí: „Vzpomínám Vás denně a přeji úchranu všeho zla, ale těžko se nadíti. ... Kéž Vám slouží zdraví, je a čím dál bude víc třeba vytrvalosti a všech sil. ... Kéž toto Vás dojde ve dnech již nějaké úlevy. Ale necht' jest jakkoli, jsem přesvědčen, že na postup našeho lidu budeme všichni, jak až dosud, hrdi. Pište mi, prosím, dle možnosti. Přejde-li vše, přijedu ještě na příští rok Vás navštívit.“ (Špačková, 2002, s. 71). Konce války se však již nedožil a tak bez tohoto splněného přání zemřel 5. září 1943 ve Washingtonu na záchvat mrtvice.

5.2 Jindřich Matiegka

5.2.1 Život a počátky Jindřicha Matiegky

Jindřich Matiegka se narodil 31. března roku 1862 v Benešově. Jeho rodiči byli Jindřich a Eliška Matiegkovi. Jeho otec, soudce, byl často v zaměstnání překládán a důsledkem tohoto povolání se tedy i rodina s ním často stěhovala. Posléze zakotvili v Praze a mladý Matiegka zde nastoupil na gymnázium. Jeho strýc Bedřich Matiegka byl lékařem a nejspíš i to mělo vliv na budoucí studia Jindřicha Matiegky. Studoval na lékařské fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity a v roce 1886 ji dokončil s doktorským titulem. Poté se z Prahy odstěhoval na venkov a v Lovosicích vykonával praxi jako panský lékař. Vedle toho se ovšem začal věnovat i antropologii a prehistorickým výzkumům. Roku 1888 se oženil s mělnickou rodačkou Marií a toto město se mu stalo posléze druhým domovem. Později se stal jeho čestným občanem. Zde měl prostor pro seznámení s historickými pozůstatky původního obyvatelstva, což nakonec vedlo k vybudování rozsáhlé kostnice v Mělníku. V těchto počátcích své antropologické činnosti se zajímal o všechny odvětví

Obr. 6. Jindřich Matiegka, převzato z [www ZŠ J. Matiegky](http://www.ZŠ.J.Matiegky)

tohoto oboru - o osteometrii, kraniologii, národopisná, archeologická, fyziologická témata (Malý, 1949).

Rok 1891 přinesl opět přesun do Prahy, když Matiegka nastoupil na místo městského lékaře. V tom samém roce se také poprvé setkal s Luborem Niederlem, který byl prvním docentem antropologie na Univerzitě Karlově. Spolupracoval s ním na přípravě Národopisné výstavy československé roku 1895, kde byl pověřen přípravou antropologického oddělení, pro které shromažďoval data o tělesném stavu mládeže té doby. Tento materiál později použil na zpracování své habilitační práce v oboru antropologie roku 1897, „Vzrůst, vývin, tělesné vlastnosti a zdravotní poměry mládeže královského hlavního města Prahy“ (Malý, 1949, s. 7). V tomto roce také ukončil svou vlastní lékařskou praxi a po dalších deset let pracoval jako lékař Zemského výboru Království českého než se roku 1908 stal mimořádným profesorem antropologie na Univerzitě Karlově.

Během první světové války nebylo Matiegkovi umožněno vědecky cestovat do zahraničí, proto trávil se svojí rodinou hodně času v Mělníku. Jeho velkým dílem se zde stala místní kostnice, kterou uspořádal, a při té příležitosti se tu také seznámil s mladým Jiřím Malým, tehdy studentem mělnického gymnázia, který se později stal jeho nástupcem ve funkci ředitele antropologického ústavu na Univerzitě Karlově. V Mělníce byl také Matiegka činný v dalších oblastech - například spolupracoval s místním krajinickým muzeem. Účastnil se na valných hromadách, pořádal zde přednášky a dokonce věnoval muzeu část své archeologické sbírky (Špačková, 2002, s. 11).

5.2.2 Matiegkovy profesní úspěchy

Než byl Matiegka roku 1918 jmenován na univerzitě řádným profesorem, věnoval se mnoha antropologickým výzkumům a pracím. Mezi jinými se poprvé také setkal s později velmi častým oborem svojí vědy, zkoumáním kosterních ostatků slavných a významných Čechů. Roku 1900 zkoumal ostatky Pavla Josefa Šafaříka. Tato činnost mu přinášela uspokojení a byl si jist, že je velmi důležitá, protože mu záleželo na tom, aby pro budoucí generace zachránil informace o významných lidech minulosti i své současnosti. Později přišli při jeho zkoumání na řadu osobnosti jako například Jan

Obr. 7. Matiegkův portrét na zdi antropologické knihovny

Žižka, Jan Amos Komenský, Jan Kollár, Tycho Brahe, různí čeští králové a královny pohřbení v katedrále svatého Víta. V této oblasti mu byl hodně nápomocen Jiří Malý, společně pracovali na ostatcích Karla Havlíčka Borovského a Albrechta z Valdštejna. Mezi samostatné projekty Jiřího Malého patřilo například prozkoumání ostatků Karla Hynka Máchy. V letech 1902-1906 se Matiegka také věnoval antropologii mozku (Malý, 1949, s. 11).

Jeho univerzitní kariéra byla velmi úspěšná, dostalo se mu i pocty jmenování děkanem Přírodovědecké fakulty pro rok 1921/1922 a na rok 1929/1930 dokonce získal pozici rektora Univerzity Karlovy. V roce 1932, když odcházel na odpočinek, mu byl udělen doktorát honoris causa od přírodovědecké fakulty UK. Matiegka byl také členem řady vědeckých společností včetně Královské české společnosti nauk, Mezinárodního antropologického ústavu, či České akademie věd a umění. S poslední jmenovanou měl obzvláště silné vazby, zejména proto, že mu u nich bylo umožněno publikovat velké množství prací, například ve sbírce *Anthropologica* (jejíž vydávání bylo zajišťováno z fondů, do kterých přispíval Aleš Hrdlička). Podle vzpomínek Jiřího Malého a dalších jeho žáků byl Matiegka velmi schopným pedagogem, který uměl své studenty na přednáškách zaujmout. Pro své studenty dělal mnoho, byl jim i velmi nápomocný při rozvoji jejich vlastních vědeckých témat, když jim například umožňoval publikovat v časopise *Anthropologie*, jehož 19 ročníků od počátku vydávání v roce 1923 redigoval.

Matiegkova publikační činnost byla bohatá, vydal více než 200 různých prací. Mezi ty nejvýznamnější patří zpracování nálezů pleistocenního člověka v českém Předmostí, dvoudílná „*Homo předmostensis, fosilní člověk z Předmostí na Moravě*“ z let 1934 a 1938. Dále *Filosofie somaticko-anthropologická* z roku 1935.

Ani jemu nebyla cizí rasová otázka, která byla aktuální s příchodem druhé světové války. 24. listopadu 1933 měl Matiegka dokonce na Pražském hradě schůzku s prezidentem Tomášem Garrigue Masarykem, který ho přímo požádal, aby

antropologové rasové téma prozkoumali. Jeho hlavním zájmem bylo, aby se potom politici měli na koho odvolat, když otázka rasových problémů přijde na přetřes v diskuzích. Výsledkem tohoto rozhovoru byla publikace „Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování“ která vyšla v roce 1934 (Špačková, 2002, s. 43). Tímto čeští antropologové vlastně jako jediní vědci reagovali na názory nacistů o nerovnosti lidských ras. Do sborníku přispěli kromě Jindřicha Matiegky také Jiří Malý, Karel Weigner, Lubor Niederle či Jiří Horák.

5.2.3 Osobnost Jindřicha Matiegky

Jindřich Matiegka měl velmi blízký vztah se svými kolegy Jiřím Malým, jehož vlastně antropologicky vchoval. Během studijního pobytu Jiřího Malého ve Spojených státech amerických v roce 1929, kde mimo jiné pracoval i s Alešem Hrdličkou, si s Matiegkou vyměnili množství dopisů. Jelikož byl Malý odtržen na rok od svého domova, Matiegka ho pravidelně informoval o dění jak v Antropologickém ústavu na Univerzitě Karlově, tak ve státě celkově, ale hlavně o událostech doma a v Mělníku.

I s Hrdličkou neměl Matiegka vztahy pouze na profesionální úrovni, oba tito antropologové byli i jinak přáteli, což dokazuje i častá korespondence mezi nimi, za všechny například účastný Hrdličkův vzkaz z 2. dubna 1928, když se dověděl o smrti Matiegkovy manželky.

„Drahý příteli!

Dostal jsem zarmucující zprávu vaši – a co říci? Vám aspoň zůstává dcera. Jsou to doteky otřásající do dna duše a vše naše proti nim bezmocno. A zanechávají hluboké jizvy, jež hojiti lze jenom nadějí. Na štěstí naděje ta jest v nás vrozena a uplatní se proti všemu rozumování. A pak máte útěchu, že netrpěla...

Budete nyní ještě plněji oddán své choti intelektuelní, své vědě; či vlastně práci v ní, neboť jen ta nás vsutku živí. Cítím s vámi oběma.

Váš A. Hrdlička“ (Špačková, 2002, s. 9).

Jindřich Matiegka zemřel po nemoci 4. srpna 1941 na Mělníku ve společnosti své dcery Ludmily a věrného kolegy Jiřího Malého. Jeho pohřbu se 7. srpna účastnilo mnoho zástupců Univerzity Karlovy, která v tu dobu byla uzavřena. Jindřich Matiegka byl

velmi váženým a oblíbeným člověkem mezi svými kolegy a pro všechny byl jeho odchod velkou ránou. Česká věda také ztratila významného přispěvatele. Zármutek dokazuje i rozlučková řeč Jiřího Malého.

„Náš pane profesore, magnifice rector universitatis Carolinae Pragensis, loučíme se s Vámi, jménem Vaší dcery, paní profesorky doktorky Ludmily Matiegkové, a Vaší rodiny, loučíme se s Vámi jménem dvou Vašich největších přátel: jménem pana profesora Lubora Niederleho a jménem doktora Aleše Hrdličky z Washingtonu...Ukládáme dnes tělo profesora Matiegky ... v tu naši svatou českou zemi, do níž Vám, náš pane profesore, jediném z Čechů, bylo osudem popřáno znovu uložit ostatky knížete Václava Svatého, ostatky Karla Otce vlasti, ostatky husitského krále Jiřího z Poděbrad a jiných králů českých, tělesné pozůstatky Jana Kollára, Pavla Josefa Šafaříka, Karla Havlíčka Borovského a jiných velikánů našeho národa. Dnes prokazujeme Vám, který jste jméno našeho národa tolik proslavil tutéž službu. Dívejte se na nás z nebe. Kéž přijme Vás to naše české nebe mezi své nebeské dvorstvo krásné. Sbohem, pane profesore!“ (Špačková, 2002, s. 27).

Ale i po smrti se Jindřich Matiegka setkal se svým milovaným oborem. Na počátku sedmdesátých let byly jeho ostatky z rodinné hrobky na Svatováclavském hřbitově v Mělníku po jejím zrušení převezeny do Prahy na katedru antropologie, kde měly být podrobeny konzervaci. Ovšem až v roce 1997 byla zkoumána jejich pravost kriminalistickým ústavem v Praze a o rok později byly uloženy v ambitu na Hřbitově v Chloumku (Špačková, 2002, s. 16).

6 Historie knihovny

Knihovna antropologie byla od počátku součástí antropologického ústavu a podstoupila s ním všechny změny, kterými ústav prošel. Bohužel podrobnější data o knihovně z raných let její existence nejsou a představu si člověk musí udělat pouze z kusých informací o ústavu, které se dochovaly. Počátky jsou spojeny zejména s prostorovými problémy, když antropologický ústav, tehdy ještě součást Filozofické fakulty, sídlil pouze v jedné místnosti.

Po založení samostatné přírodovědecké fakulty získal ústav nové prostory v budově č. 6 na Albertově v Praze 2. Zázemí v těchto prostorách antropologickému ústavu svědčilo, knihovna zde očividně byla velmi reprezentativním místem. „Vím, jak na mne zapůsobilo i ono rozsáhlé, až honosné prostředí knihovny s koženými klubovkami a četnými antropologickými pomůckami“, nechal se v publikaci *Integrální antropologie na prahu 21. století* slyšet Josef Wolf (Wolf, 2002, s. 166).

Fond knihovny se tehdy z větší části skládal pravděpodobně z darů, které věnovali profesori a další antropologové. Velkou část svých osobních knihoven věnovali Aleš Hrdlička (dodnes se zde nacházejí některé výjimečné exempláře označené jako dar od něj) i Jindřich Matiegka (Fetter, 1954, s. 23).

Ačkoliv knihovna vlastnila zřejmě značné množství dokumentů, které obsahovaly velmi cenné poznatky, část z nich se do dnešních dnů ale nedochovala. Ve třicátých letech 20. století pod vlivem rasistických názorů byla činnost antropologů potlačována a podepsalo se to i na knihovně. V té době ve většině knihoven v Čechách a na Moravě byly prováděny revize fondů, aby se zajistila nežádoucí a škodlivá literatura. Jediný, kdo z toho tak trochu měl zisk byla univerzitní knihovna, tehdy nazývaná „knihovna německých vysokých škol“ (Míšková, 2002, s. 98). Do ní byla přidělena většina zabavených materiálů z ostatních knihoven. Také na přírodovědecké fakultě byly fondy většiny knihoven různě přemísťovány a literatura, která se neslučovala s tehdejším smýšlením, byla likvidována.

Bohužel tyto teorie a snaha odstranit vše, co jim odporovalo, vedly ke zničení mnoha cenných materiálů, které za dobu svého dosavadního působení antropologický ústav a

knihovna shromáždily. Vznikly tak naprosto nenahraditelné ztráty, které návrat do normálního fungování po druhé světové válce nijak neulehčily.

V roce 1952 byly všechny části ústavu včetně knihovny odstěhovány do budovy ve Viničné ulici číslo 7, kde většina prostor byla menších a i méně vyhovujících v jiných parametrech. Knihovna tak získala jedinou místnost, která jí slouží dodnes. Místnost, které ale překrásný historický nábytek - masivní dřevěný stůl a skříně, kožená křesla či galerie, na kterou vede točité dřevěné schodiště (Obr. 8), stále dodává historickou atmosféru.

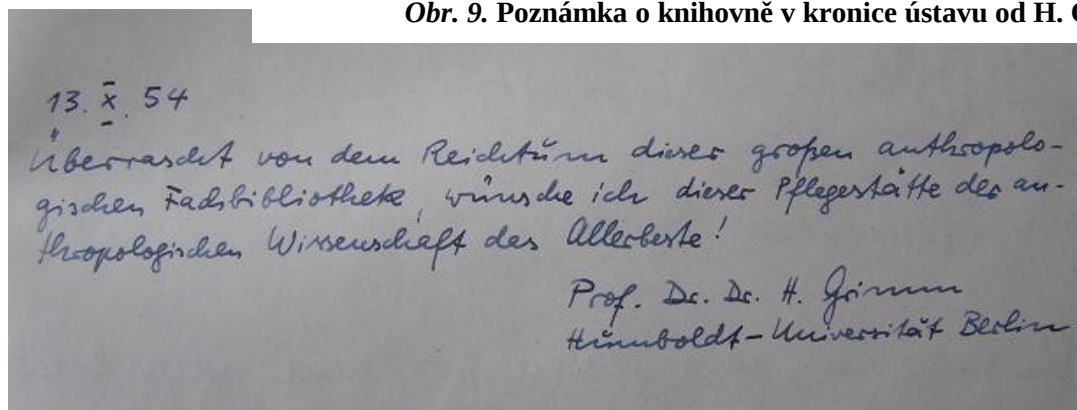

Obr. 8. Knihovna antropologie, schodiště na galerii

Z následujícího období pochází několik zmínek o knihovně, které se nacházejí v kronice ústavu antropologie. I přes válečné události si zachovala svou tvář a byla schopna obnovit fond, kterému se návštěvníci obdivovali.

Pochvalně se o knihovně zmínil profesor Hans Grimm z berlínské Humboldtovy univerzity při své návštěvě na fakultě:

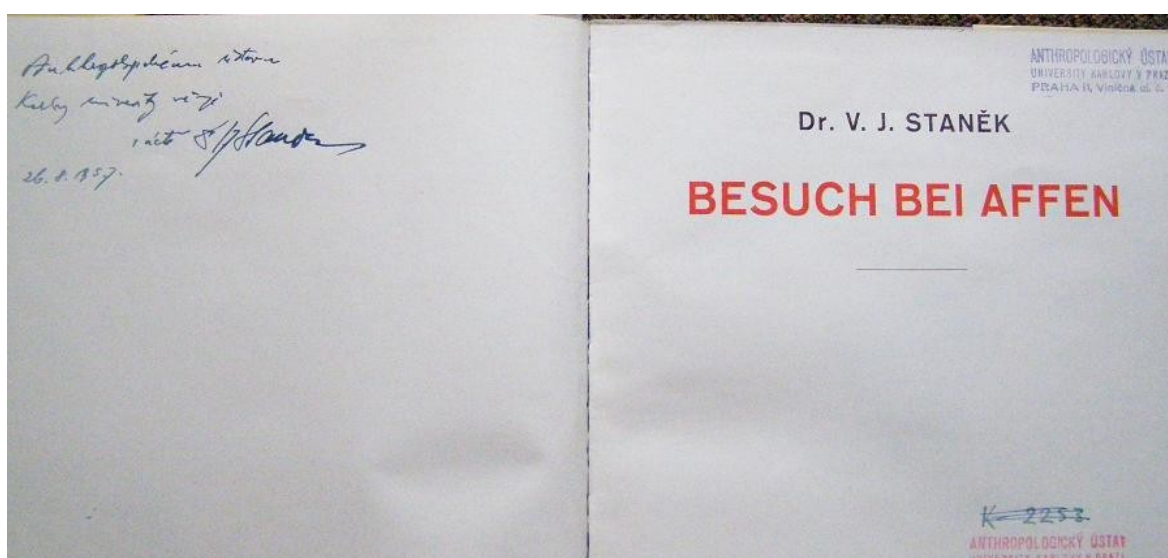
Obr. 9. Poznámka o knihovně v kronice ústavu od H. Grimma

„13.X. 1954. Překvapen bohatstvím této velké oborové antropologické knihovny, přeji tomuto pracovišti antropologické vědy jen to nejlepší! Prof. Dr. Ds. H. Grimm, Humboldt-Universität Berlin“. („Überrascht von dem Reichtum dieses grossen anthropologischen Fachbibliothek, wünsche ich dieses Pflegestatte der anthropologischen

Wissenschaft des Allerbeste! Prof. Dr. Ds. H. Grimm, Humboldt-Universität Berlin“)
(Obr. 9).

Ze dne 27. 8. 1957 může kronika nabídnout příspěvek od Jana Václava Staňka, významného vědeckého pracovníka, fotografa zvěře a historicky druhého ředitele pražské zoologické zahrady, který se spolu s profesorem Vojtěchem Fetterem podepsal „Při příležitosti věnování knihy dr. V. J. Staněk „Besuch bei Affen“ autorem anthropologické knihovně“. Knihu je tam dnes možné najít pod signaturou 7 K - 64, exemplář je i s věnováním autora (Obr. 10).

Obr. 10. Besuch bei Affen od V. J. Staňka s věnováním

Od konce 50. let k poslednímu zápisu kroniky, který byl uskutečněn 9.4.1962, se i vzhledem k politickým podmínkám v Československu objevují ponejvíce zápisy v azbuce, když byly pěstovány vztahy zejména se sovětskými zeměmi. Moskevský profesor Viktor Bunak si v roce 1960 „zapamatoval inventář katedrové knihovny a především přátelskou pozornost a porozumění různým vědeckým otázkám“ a vyslovil své přání o navázání ještě těsnějších vztahů mezi československými a sovětskými antropology.

V 70. letech byly knihovny na Přírodovědecké fakultě řazeny pod vedení Knihovny Přírodovědecké fakulty UK v Praze, která je jednotně řídila (Balvínová, 2007, s. 21). Tato Knihovna PřF měla jednotný rozpočet a společnou vedoucí, která odpovídala za činnost pracovníků v jednotlivých oborových knihovnách. Řídila a sledovala jejich práci, navrhovala plány pro rozvoj činnosti knihovny. V jednotlivých knihovnách pak

byl realizován nákup literatury na základě potřeb a požadavků pracovníků svých kateder.

Tento stav trval až do revolučních událostí roku 1989. Poté, když se režim uvolnil, knihovny přešly pod jednotlivá odborná pracoviště, ke kterým patřily a ty zajišťovaly jejich chod. Pro nový rozvoj výzkumu a výuky bylo nutné zajistit dostupnost kvalitní literatury, zejména zahraniční vědecké, která v dřívějších letech scházela. Fond byl tedy doplňován nákupem dokumentů z rozpočtu fakulty, díky sponzorským darům a financím z projektů na podporu vědy a výzkumu (Balvínová, 2007, s. 8).

Obr. 11. Knihovna antropologie - pracovní místo knihovnice s počítačem a tiskárnou

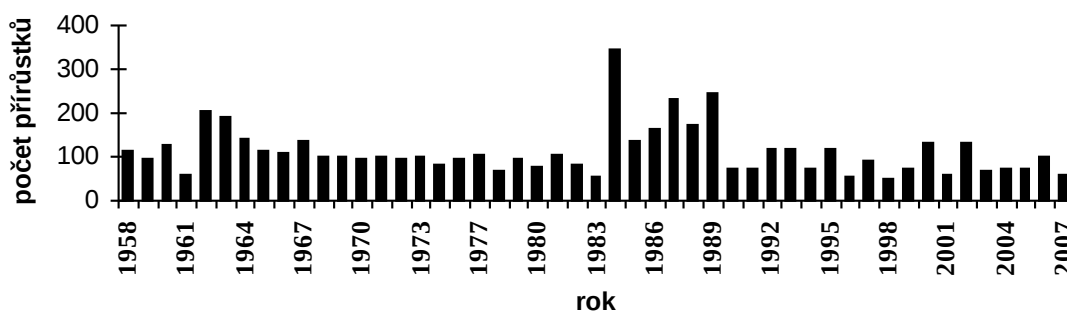
Knihovna antropologie si svou doslova historickou tvář zachovala z knihoven na přírodovědecké fakultě nejdéle, zejména díky tomu, že až do roku 2004 byly všechny činnosti vykonávány tradičním způsobem. Ve zmíněném roce se knihovna automatizovala a i díky celouniverzitnímu automatizovanému knihovnímu systému ALEPH se začala podílet na budování elektronického online katalogu. Připojila se tak k ostatním knihovnám, ve kterých k automatizaci docházelo postupně již od roku 1995. Při zavedení automatizace do knihoven Přírodovědecké fakulty bylo v roce 1996 také zřízeno nové Středisko vědeckých informací (SVI), kam byla přijata systémová knihovnice, jejímž úkolem bylo spravovat automatizovaný systém a metodicky řídit jednotlivé knihovny. Během let 2005 a 2006 byl také za pomoci metody RETROKON celý antropologický knihovní fond zkatologizován a zpřístupněn v online katalogu (Balvínová, 2007, s. 13).

7 Současná analýza knihovny

7.1 Struktura fondu

Fond, který knihovna antropologie za dobu své existence nashromáždila, se dá rozdělit do tří základních skupin: neperiodické publikace, periodika a vysokoškolské kvalifikační práce. Původ některých dokumentů, zejména těch, které se do knihovny dostaly v první polovině 20. století, není možné jednoduše zjistit. Díky reorganizacím, kterými fakulta procházela, byly fondy knihoven často stěhovány a také události druhé světové války způsobily zmatek ve fondech většiny knihoven. Původní doklady o něm se nedochovaly a vše muselo v 50. letech začít od znovu. Fond byl nově zpracován a byly založeny přírůstkové seznamy, do kterých bylo možné zaznamenat víceméně jen to, co se nacházelo přímo v publikacích. Některé dokumenty, které byly do knihovny darovány, jsou označeny příslušným razítkem (např. „Aleš Hrdlička donavit“). Dá se předpokládat, že právě tyto dary profesorů, popřípadě i studentů, jsou i základem tohoto staršího fondu.

V přírůstkových seznamech, které byly dodatečně zpracovány (do roku 1958), bylo zapsáno celkem 5412 jednotek knih a časopisů, které se do té doby v knihovně nashromáždily. Zabraly celkem tři sešity a byly číslovány průběžně. Od roku 1958 bylo zavedeno nové číslování, každý rok od začátku s posledním dvojčíslím roku za lomítkem. Číslování je vedeno pečlivě a přesně, kromě roku 1963, kdy do knihovny přibylo 191 přírůstků, ovšem v seznamu je jako poslední zaznamenáno číslo 201. Po čísle 99 je totiž místo 100 omylem zapsáno číslo 110, po kterém se pak pokračovalo dále až do 201.

K 31.1 Obr. 12. Přírůstky do knihovny antropologie od roku 1958

knihovna antropologie vlastnila celkem 21 860 knihovních jednotek (Středisko vědeckých informací, 2008). Průměrný přírůstek od roku 1958 do 2007 je 110,34 knihy za rok (dokumenty mimo vysokoškolských prací). Počet knih nabytých ročně se pohybuje většinou do 150, až na několik výjimek. Největší skok v počtu přírůstků je patrný roku 1984, kdy do knihovny za rok přibylo 344 nových jednotek. Byl způsoben tím, že se do knihovny dostala pozůstalost profesora Vojtěcha Fettera. Z ní bylo zapsáno celkem 319 jednotek, z nichž ovšem část byla později odepsána.

Fond knihovny antropologie k 31.12.2007	
Počet knihovních jednotek celkem	21 860
Knihy a periodika celkem	21 108
Vysokoškolské kvalifikační práce	752
Počet titulů odebíraných periodik	17

Tabulka 1. Ze statistických údajů knihovny antropologie za rok 2007

Neperiodické dokumenty, monografie, jsou v knihovně uspořádány tematicky a označeny signaturami 1 K - 15 K. Rozdělení témat je následující: Pod signaturou 1 K uživatelé najdou učebnice a skripta hlavních a vedlejších oborů antropologie, pod signaturou 2 K je všeobecná antropologie, která zahrnuje vývojové teorie a životní prostředí, signatura 3 K označuje fyzickou antropologii, tzn. dokumenty zabývající se fyzickou stránkou člověka, například kriminalistikou a soudním lékařstvím, genetikou či tělovýchovou. Signatura 4 K obsahuje dokumenty z oboru antropogeneze, tedy vývoje člověka v průběhu historie - paleoantropologii a historickou antropologii, mimo jiné je zde k nalezení Matiegkova práce Homo Předmostensis. Pod signaturou 5 K je uložena literatura zabývající se etnickou antropologií, hlavně lidskými rasami, signatura 6 K nabízí publikace z oboru anatomie a medicíny, které jsou pro antropologii, jakožto vědu o člověku také velmi důležité. Právě pod touto signaturou se zde nachází i některé velmi cenné exempláře z historie oboru (viz. oddíl 6.2 Staré tisky). Literaturu z oborů zoologie a paleontologie shromažďuje knihovna pod signaturou 7 K, demografii a statistiku pod signaturou 8 K, archeologie, historie a prehistorie je ukládána jako signatura 9 K. Signatura 10 K nabízí okruh etnografie a geografie, pod signaturou 11 K

se nalézají různé dokumenty jako životopisy osobností a bibliografie. Jako signaturu 12 K je možné najít dokumenty o Indiánech, což byl jeden z hlavních zájmů výzkumu antropologa Aleše Hrdličky. Pod signaturou 13 K byla zařazena rasistická literatura - německy psané dokumenty převážně z třicátých let 20. století. Funkční antropologie, do které je zařazena ekologie člověka a ochrana přírody má signaturu 14 K a signaturou 15 K byla označena literatura zabývající se společenskovědními obory, které s antropologií taktéž souvisí. Uživatelé zde najdou okruhy sociální a kulturní antropologie, etologie či psychologie.

Kromě řady signatur s K, má knihovna ještě signatury SL a KV. Do řady za signaturu SL jsou zařazovány dokumenty typu jazykových slovníků a řada signatur KV obsahuje sborníky či zprávy z konferencí a shromáždění týkajících se oboru.

Periodika jsou označena signaturami I Č- III Č. Jejich rozdělení ovšem není zcela jasné. Podle slov vedoucí knihovny PhDr. Jany Křehlové by měly být i ony rozříděny tematicky, nepodařilo se však najít kritérium, podle kterého tak kdysi bylo učiněno.

Vysokoškolské kvalifikační práce, které se v knihovně nacházejí, jsou řazeny abecedně podle jména autora. K 31.12.2007 jich knihovna vlastnila 752 (Středisko vědeckých informací, 2008).

Absolventské práce dokládají kvalitu a vzdělání absolventa školy. Odevzdávání těchto prací je dáno příslušnými vysokoškolskými předpisy. Diplomová práce je dnes součástí státní závěrečné zkoušky, i když současný vysokoškolský zákon toto přímo nenařizuje a konečné rozhodnutí nechává na konkrétní škole. Současný vysokoškolský zákon pochází z roku 1998 (111/1998 Sb.) a jeho největší změnou oproti předchozím bylo zavedení doktorského studia s udělováním titulu Ph.D. (Balvínová, 2007, s. 9). Knihovna antropologie shromažďuje práce bakalářské, diplomové, rigorózní, disertační, kandidátské (habilitační) a také některé práce seminární.

Nejstarší kvalifikační práce přírodovědných oborů, zejména do roku 1920, byly uloženy do Archivu Univerzity Karlovy (Balvínová, 2007, s. 9). Jedna ze starších prací, které se nacházejí přímo v knihovně antropologie, je disertační práce slovinského antropologa Boža Škerlja, Příspěvek k anthropologii Jihoslovanů, z roku 1927. Na ní je možné vidět, jak tehdejší práce vypadaly a jak moc se od dnešních liší. Práce je psaná na stroji a tabulky či ilustrace jsou v ručním provedení. Má 104 stran ve formátu přibližně A5 a

není svázaná, listy jsou uloženy ve školních deskách převázaných tkanicí. Na první straně je práce označena kolkem v hodnotě 1 koruny. Dnes jsou vysokoškolské práce tištěnými texty psanými na počítači a jsou svazovány do pevných desek či v kroužkové vazbě (bakalářské). Součástí bakalářských prací je povinně i jejich elektronická verze na CD-ROMu.

Kvalifikační práce z oboru antropologie mají svůj samostatný přírůstkový seznam. Prvních 158 prací je zde uvedeno v abecedním pořadí, některé i bez roku, ve kterém byly obhájeny. Dále jsou zapisovány v chronologickém pořadí. Dokládají i vývoj oboru, který byl na katedře antropologie vyučován. V ranějších pracích převládají témata z okruhu fyzické antropologie, také zaměřené na historickou antropologii. V padesátých letech má počátek množství prací týkajících se mapování tělesných znaků určité části české populace, které trvá dodnes. Mezi dnešními tématy se objevují práce zabývající se aktuálními problémy jako jsou například drogy, dětská obezita, vegetariánství. Vzhledem k nynějšímu profilu katedry je zastoupena ve velkém množství genetika.

Knihovní fond je dnes již kompletní v elektronické a online podobě díky knihovnímu systému ALEPH. V letech 2005 - 2006 bylo na Přírodovědecké fakultě celkem 18 373 záznamů importováno do systému po retrokonverzi metodou RETROKON, kdy jsou tradiční lístky z katalogů naskenovány a záznamy z nich poté lokalizovány z českých i zahraničních online katalogů. Knihovna antropologie přispěla celkem 4 181 záznamy (Balvínová, 2007, s. 32). Ačkoliv tato metoda velmi přispěla ke zpřístupnění fondů knihovny, má i své nevýhody, například v nedokonalosti záznamů (musí se postupně doplňovat či opravovat) nebo ve ztrátě dat. Lístkové katalogy jsou vynášeny kvůli konverzi ven z knihovny a stane se, že některé lístky jsou po opětovném vrácení katalogu na místo přehozeny, nebo dokonce ztraceny (např. katalogizační lístek knihy *Besuch bei Affen* od J. V. Staňka, která je zmiňovaná v kapitole 5 o historii knihovny). Naskenovaný lístkový katalog byl až do roku 2007 přístupný z části webové stránky SVI, která patří knihovně antropologie. Nyní již SVI od jeho zveřejnění upustilo, zejména z důvodu nedostatku času a financí na údržbu.

Finanční prostředky na nákup do fondu dostává společně celá Oborová knihovna biologie a dle statistik za rok 2007 to bylo celkem 2 367 455 Kč, z toho 1 883 037 Kč z rozpočtu a 537 036 Kč z grantů (Středisko vědeckých informací, 2008). V roce 2005

to celkem bylo 1 883 000 Kč, z toho 1 430 000 Kč z rozpočtu a 453 000 Kč z grantů. Za rok 2004 byl celkový příspěvek na nákup 1 295 300 Kč, z rozpočtu Oborová knihovna biologie dostala 1 000 000 Kč (Středisko vědeckých informací, 2006a ; 2006b). Dá se tedy říct, že příspěvky na nákup do fondu knihovny se zvyšují.

7.2 Staré tisky

V této kapitole jsou vybrány nejzajímavější a nejvýznamnější staré tisky, které se nalézají ve fondu antropologické knihovny.

GENGA, Bernardino. *Anatomia per uso et intelligenza del disegno; ricercata non solo su gl'ossi, e muscoli del corpo humano; ma dimostrata ancora su le statue antiche piu insigni di Roma. Rome : Domenico de Rossi, 1691. 56 s. il.*

Bernardino Genga se narodil v italském Mondolfu v roce 1620 a zemřel v Římě roku 1690. Byl chirurgem v nemocnici v Santo Spirito v Sasku a specializoval se hlavně na klasickou medicínu. Zajímal se o anatomii antických soch a na Francouzské akademii v Římě přednášel o tomto tématu umělcům.

Anatomia per uso et intelligenza del disegno byla vydána v roce 1691, rok po Gengově smrti. Obsahuje 59 mědirytů s ilustracemi od francouzského malíře Charlese Errarda a textem. Byly pravděpodobně vyřezány Francoisem Andriotem. Prvních 23 desek obsahuje kresby týkající se osteologie a myologie, zbývající zobrazují pohledy na antické sochy z různých úhlů. Nachází se tu například Venuše z Medici, Láokoón (bez synů) či Gladiátor (United States National Library of Medicine, 2003).

Obr. 13. B. Genga: Anatomia per uso et intelligenza de disegno, titulní list

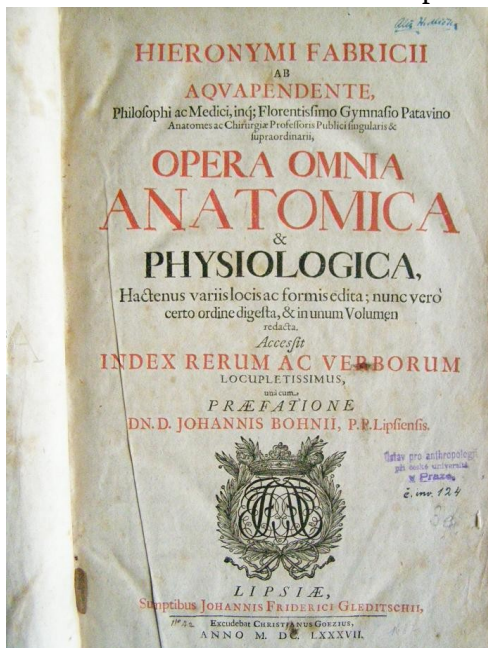
Jedna z variant tohoto díla nese na titulní straně označení „libro primo“ a chybí v ní poslední tři mědirytí (obsahuje jich pouze 39). Označení je však zavádějící, druhá kniha, „libro secundo“, totiž nikdy vydána nebyla. Exemplář v knihovně antropologie

na PřF UK je právě případem tohoto vydání ochuzeného o poslední 3 ilustrace Venuše z Medici a končí pohledem na sochu fauna u Villy Borghese v Římě.

AQUAPENDENTE, Fabricius. *Opera omnia anatomica & physiologica ... cum praefatione Johannis Bohnii*. Lipsae : sumptibus Johannis Friderici Gleiditschii, 1687. 452, [24] s. : il.

Opera omnia anatomica et physiologica je souborným dílem, které shromažďuje několik prací italského anatoma Giroloma Fabriciho, známého spíše pod latinskou verzí svého jména, Hieronymus Fabricius z Aquapendente. V tomto italském městě se narodil v roce 1537 a své vzdělání získal na univerzitě v Padově, kde studoval pod vedením Gabriella Fallopi. Toho pak i roku 1562 nahradil ve funkci profesora anatomie a od 1565 i chirurgie.

Fabricius trávil mnoho času pozorováním vývoje kuřecího embrya a publikoval

Obr. 14. Fabricius z Aquapendente: *Opera omnia anatomica & physiologica*, titulní list

k tomuto tématu dvě práce. *De formato foetu* a *De formatione ovi et pulli*. Vydány byly spolu s výborně provedenými ilustracemi a poprvé důkladně popisovaly rodidla u vyšších obratlovců, například jejich změny po oplození. Tato díla přispěla k pozvednutí embryologie na samostatnou disciplínu, přesto ale stále obsahovala mnoho nesprávných předpokladů. Například že vejce při oplození zastává pouze funkci jakéhosi prostředníka a je jen živnou schránkou pro semeno (Schott, 1994, s. 182). Obě práce se nacházejí v *Opera omnia anatomica et physiologica*, konkrétně na stranách 1-98.

Souborné dílo taktéž obsahuje Fabriciovo pojednání *De venarum ostiolis* (poprvé vydané v roce 1603), které patří k jeho nejvýznamnějším pracím. Zabývá se žilním systémem a poprvé odhaluje funkci chlopní v žilách (kterou ovšem zcela správně popsal

až jeho žák William Harvey, objevitel krevního oběhu). Fabricius zastával tehdy názor, že krev se žilami vylévá do periferních částí těla a funkcí žilních chlopní je tedy tlumení proudu krve, aby se končetiny krví nepřeplnily (Schott, 1994, s. 161). Kromě těchto nejvýznamnějších děl Fabricia zahrnuje Opera omnia další zajímavá pojednání jako De ventriculo, De gula, De larynge, vocis instrumento, De aure či De ocuro.

Tato publikace byla vydána roku 1687 v Lipsku, knihovně ji ze svého fondu věnoval Aleš Hrdlička.

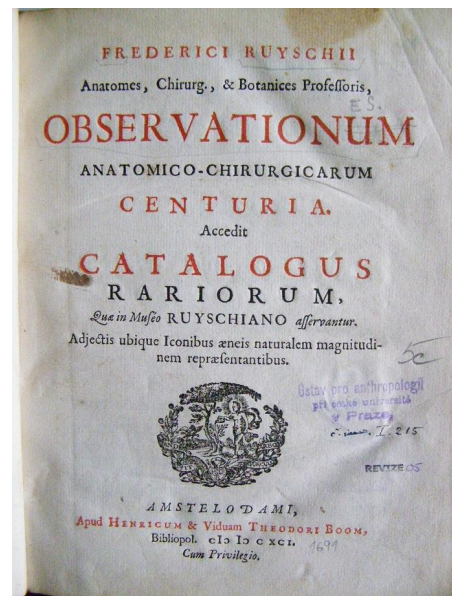
RUYSCH, Frederik. *Observationum anatomico-chirurgicarum centuria.* Amsterdam : Apud Henricum & viduam Theodori Boom, 1691. [16] 138, 120 s.

Publikace *Observationum anatomico-chirurgicarum centuria* vyšla poprvé roku 1691 v Amsterdamu a jeden z těchto exemplářů se nachází v antropologické knihovně.

Frederik Ruysch pocházel z významné rodiny v Haagu a jako mladý se učil lékárníkem, v Leidenu později studoval na lékaře. Od roku 1666 až do své smrti potom přednášel anatomii v amsterodamském cechu chirurgů. Nebyla to ovšem jediná pozice, kterou zastával. V roce 1672 byl jmenován městským porodníkem, roku 16779 získal funkci soudního lékaře a od roku 1785 byl profesorem botaniky (Enersen, 1994-2008).

Ve své praxi prozkoumal hodně oblastí anatomie a fyziologie, nejvíce se ale zajímal o anatomii žláz a cévního systému a vynikal hlavně v preparování a konzervování orgánů. Svoje umění dovedl téměř k dokonalosti, vymýšlel vlastní postupy a metody.

Ke konzervaci používal tekutinu, jejíž složení nikdy nebylo stoprocentně odhaleno. Svoje preparáty shromáždil do jedné z nejproslulejších sbírek tohoto druhu. Obsahovala

Obr. 15. F. Ruysch: *Observatorium anatomico-chirurgicarum*, titulní list

na 900 kusů preparátů a ruského cara Petra Velikého uchvátila natolik, že ji od Ruysche v roce 1717 za 30 000 zlatých odkoupil. Některé exponáty vydržely dodnes a jsou uloženy v Akademii věd v Petrohradu (Schnöpf, 2000).

Kromě své sbírky Ruysch přispěl do historie anatomie několika objevy. Objevil tepny v průduškách a zjistil, že mozek se neskládá ze žláz (i když ho stejně při svých pokusech považoval za klubko cév) (Schott, 1994, s. 190).

Dílo *Observationum anatomico-chirurgicarum centuria* obsahuje praktická pozorování z anatomie a chirurgie, Ruysch zde prezentuje cca stovku studií a ilustrací k nim. Do publikace je také přidán *Catalogus rariorum (quae in Musséo Ruyschiano asservantur)* - katalog preparátů Ruyschova muzea.

VESALIUS, Andrea. 1725. *Opera omnia anatomica & chirurgica, cura Hermanni Boerhaave & Bernhardi Siegfried Albini. Lugduni Batavorum : Apud Joannem du Vivie, et Joannem & Hermannem Verbeek, 1725. 1156 s. : il.*

Vydaná v roce 1725 v nizozemském Leidenu, celkem o 1156 stranách, *Opera omnia chirurgica & anatomica* se do antropologické knihovny dostala přes Aleše Hrdličku, který jí do fondu věnoval. Jedná se o první souborné vydání díla vlámského anatoma Andrease Vesalia, který velmi výrazně ovlivnil dějiny anatomie a lékařství.

První část, *Tomus primus*, je věnována nejvýznamnější publikaci. Spis *De humani corporis fabrica libri septem* neboli *Sedm knih o částech lidského těla* od vlámského anatoma a lékaře Andrease Vesalia se po svém vydání stal de facto základem pro moderní lékařskou vědu. Do Vesaliovy doby, 16. století, byl od publikací svých objevů za jakéhosi „boha“ lékařství a anatomie považován starověký Galénos. Ten jako první vytvořil ucelený medicínský systém a přišel na několik užitečných poznatků ohledně lidského těla. Přestože některé jeho zdravotnické praktiky, např. pouštění žilou, přetrvaly několik dalších století, ve velkém množství věcí se však stále mýlil. Základním předmětem jeho praktických zkoumání a pitev byla totiž především zvířata a on jejich těla nepovažoval za odlišná od lidského. Tímto způsobem také došlo k řadě anatomických omylů, které vyvrátili vědci až o mnoho let později. Ve stoletích následujících po Galénovi vyšla řada knih a učebnic zabývajících se anatomii, žádná

však nepřinesla nové poznatky, které by odporovaly tomu, co již bylo napsáno. Prvním, kdo způsobil obrovský rozruch tím, že si dovolil ve svých publikacích opravit až na 200 Galénových omylů, byl právě Vesalius.

Andreas Vesalius se narodil 31.12.1514 v Bruselu a již několik generací jeho předků se věnovalo vědě a lékařství, jeho otec byl lékárníkem Habsburků. Zájem o anatomii projevoval Vesalius již jako mladý a v 15 letech odešel na univerzitu do Lovaně, kde získal klasické vzdělání (hlavně latinu, řečtinu, filozofii a rétoriku). V roce 1533 se dostal do Paříže, kde navštěvoval hodiny anatomie u profesora Jacoba Sylvia (Garrison, 2003). Anatomické přednášky v 16. století nedávaly studentům mnoho šancí jak se s lidským tělem seznámit. V tu dobu nebyly pitvy pokládány za důležité, vše co stálo v knihách bylo považováno za dané a nebyla potřeba to nijak dokazovat. Při pitvách byla často využívána zvířata, která byla pod rukama ranhojiče a profesor pouze seděl opodál a nahlas předčítal zejména Galénovy publikace. Nad ověřováním Galénových poznatků se ale nikdo nepozastavoval. Takováhle příprava Vesaliovi nestačila a ani Galénovy texty se mu zcela nezamlouvaly, vše si chtěl prozkoumat na vlastní oči. Vesalius se chtěl o lidském těle dozvědět co nejvíce a to prakticky, těl pro pitvy však v tu dobu byl nedostatek, proto se svými spolužáky často hledali materiál u zrušených hrobů či v mrtvých tělech zločinců. Vypuknutí války mezi Francií a Svatou říší římskou však Vesalia donutilo vrátit se z Paříže zpět do Lovaně.

Jeho následující kroky vedly do severní Itálie, kde v tu dobu sídlily ty nejlepší lékařské školy. V roce 1537 získal doktorský titul na univerzitě v Padově (Niklíček, 1985, s. 64) a hned poté zde byl jmenován profesorem chirurgie a anatomie - ve svých 23 letech. Po nástupu do nové pozice zcela změnil dosavadní model výuky anatomie. Začal při hodinách zastávat všechny do té doby potřebné 3 role: chirurga, demonstrátora i lektora. Na stole mu leželo lidské tělo, on pitval, přednášel a zároveň vysvětloval souvislosti na kostře zavěšené vedle.

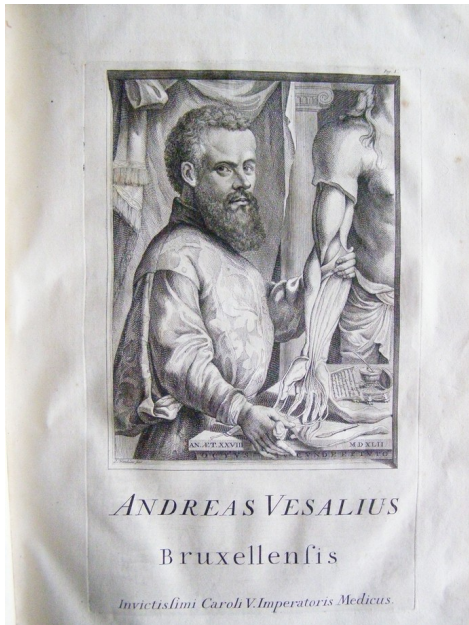
Na základě těchto pitev spolu s malířem Janem Stephenem van Calcarem zhotovil kresby, které v roce 1538 publikoval v díle *Tabulae anatomicae sex*, Šest anatomických tabulí. Tato práce obsahovala otisky dřevořezů v rozměrech 47,5x33,8 cm z nichž první tři byly kresby skeletu od Calcara a na třech dalších zobrazoval Vesalius tři hlavní části oběhu (Nuland, 2000, s. 122). Tato publikace byla také prvním pokusem o vytvoření podrobnějších učebních pomůcek vyučujícím. Již v tuto dobu si Vesalius uvědomoval, že Galén se v některých svých anatomických názorech mýlil, ale stále jeho fakta zařazoval do svých kreseb. Také častěji se však u něj objevují náznaky nesouhlasu s Galénovými poznatky, do té doby považovanými naprosto za svaté. Kromě Šesti anatomických tabulí publikoval také opravené vydání práce Guintera z Andernachu o anatomii, na které se během svých pařížských studií také podílel, obohacené o některé své nové poznatky.

Vesaliovy přednášky se mezi studenty staly velmi populárními a profesor byl zván na demonstrace i do jiných měst. V roce 1540 přijal pozvání do Bologně a provedl zde sérii pitev. Přímo na pitvaném těle mohl před zraky mnoha přítomných dokazovat Galénovy omyly a prokázat, že lidské a zvířecí tělo jsou velmi odlišné. Po svém návratu z úspěšné návštěvy v Bologni začal připravovat vydání svojí přelomové publikace *De hominis corporis fabrica*. Vesalius pitval, umělci kreslili a vznikalo tak unikátní dílo. Do pojmu unikátní lze kromě jeho obsahu zahrnout i fakt, že Vesaliovi v době jeho dokončení v roce 1542 bylo pouze 28 let. O pomoc při tisku požádal Johannese Oporina z Basileje, což byla tehdy jedna z metropolí knižní výroby. Vesalius tam osobně odjel, aby dohlížel na výrobu knihy. V Basileji i nadále pokračoval v pitvách a pozůstatek z jedné z nich, pitvy a rekonstrukce kostry popraveného zločince, dodnes existuje ve sbírkách anatomického ústavu basilejské univerzity (Garrison, 2003).

De hominis corporis fabrica libri septem je dílo odlišné v mnoha směrech od předchozích medicínských učebních děl. Obsahuje velmi podrobný anatomický popis, detaily a přesnost jak v textu, tak v kresbách jsou základem. V porovnání se všemi předchozími podobně zaměřenými pracemi je to dílo doslova revoluční. Kniha představovala přesné znalosti o anatomii člověka a metody jejich zkoumání - základy moderní medicíny. Vesalius zde čerpal z vlastních zkušeností, což bylo podle něj i nejdůležitější k dokonalému poznání a pochopení toho, jak lidské tělo funguje. V knize

se podělil i o rady, jak při správné pitvě postupovat.

První vydání mělo 633 stran ve foliovém formátu a bylo zde k nalezení 11 velkých obrazových tabulí a dalších téměř 300 ilustrací (Nuland, 2000, s.134). Vydání, které se nachází v Opera omnia chirurgica & anatomica se rozkládá na 572 stranách.

Obr. 16. Jan Van Calcar: portrét A. Vesalia

Hned v úvodu je zobrazen van Calcarův výjev z Vesaliovy hodiny anatomie - na stole leží pitvané tělo, Vesalius nad ním vysvětluje. Opodál je zavěšena kostra, na které demonstroval své poznatky a okolo jsou shromáždění se zájmem naslouchající či do diskuzí zabraní pozorovatelé (viz. Obr. 18 v příloze).

Další ilustrací objevující se před vlastním textem knihy je asi nejznámější a nejautentičtější portrét Andrease Vesalia, pitvajícího ruku (Obr. 16). Dole na obraze je na hraně stolu vyryt letopočet

1542 a Vesaliův věk.

V úvodu knihy je věnování Jeho Výsosti, císaři Svaté říše římské, Karlu V., jemuž Vesalius jeden z výtisků i daroval.

Jak už název napovídá, kniha je rozdělena do sedmi částí, které se zabývají různými anatomickými tématy. První část je věnována kostem, druhá svalům, třetí krevním cévám, ve čtvrté se zabývá nervovým systémem, pátá břišními a reprodukčními orgány, šestá orgány hrudní dutiny a sedmá popisuje mozek.

De hominis corporis fabrica je psána latinsky, forma jazyka je velmi učená. Text také velmi úzce souvisí s propracovanými ilustracemi v celé knize. Vesalius v textu často odkazuje na části těla, které jsou zobrazeny na kresbách a popsány jednotlivými písmeny, aby se čtenář lépe orientoval.

Kniha samozřejmě vzbudila mnoho ohlasů, jak kladných, tak záporných. Někteří si plně uvědomovali jak velkou prací Vesaliova *Fabrica* je a jaký význam má pro vědu. *Fabrica* byla návratem k přímému zkoumání přírody s technicky přesnými a pečlivě popsányi ilustracemi.

Hlasy konzervativních odpůrců bylo slyšet jako tradičně o mnoho více. Ti se dovolávali starých teorií, které podle nich byly podstatné a nic nového se přeci již nemohlo objevit. Jejich argumenty byly například, že Vesalius neporozuměl dostatečně Galénově řečtině, nebo že to, co se za léta od jeho smrti změnilo, bylo lidské tělo a Galénovy závěry tedy musely být ve své době správné. Mezi nepřátele Vesaliova díla patřil i jeho bývalý profesor z pařížské univerzity, Jacobus Sylvius. Vesaliovo dílo považoval za zneuctění toho, co ho on sám naučil a zašel dokonce tak daleko, že publikoval práci, ve které Vesaliovi otevřeně nadával a shazoval jeho objevy (Nuland, 2002, s. 136).

Dnes se již nedá popřít, že první skupina příznivců se přiklonila na správnou stranu. *De humani corporis fabrica libri septem* se z dnešního pohledu, ačkoliv stále ještě s chybami, pro anatomickou vědu je přínosem v potvrzení směru, kterým se tato věda dále ubírala. Získávání poznatků na základě praktických zkušeností s lidským tělem je východiskem veškerého dalšího výzkumu. Hodnotou oplývá spis i uměleckou. Ilustrace, které v knize byly uveřejněny, jsou jednou z nejdůležitějších součástí knihy a strhly na sebe velkou pozornost. Některé z nich zabírají celou stranu a detailně zobrazují části lidského těla. Je známo, že tabule, ze kterých byly tištěny, byly vyřezány v Benátkách z hruškového dřeva a poté dovezeny do Basileje, kde probíhala výroba knihy. Kdo přesně byl ale řezbářem, který jim dal formu se neví. Ani o autorství všech kreseb v *De humani corporis fabrica* není známo nic na sto procent. Autorství Jana Stephana van Calcara je jisté u ilustrací použitých v *Anatomicae Tabulae Sex*, a je pravděpodobné, že některé kresby zhotovil i pro další dílo Vesalia. Je autorem Vesaliova portrétu s pitvanou rukou a pravděpodobně i celostránkových postav (svalnatců a koster) v prvních dvou knihách spisu. Vesalius také zhotovil mnoho kreseb sám a obecně bývá uváděno, že ilustrace v *De humani corporis fabrica* pocházejí z díly Tizianových žáků (Garrison, 2003).

I v oblasti knihtisku byla *De humani corporis fabrica* prvotřídním dílem. Stala se

jakýmsi vzorem pro tiskoviny používané k výuce odborných disciplín. Započala tak cestu k dnešní podobě moderních učebnic.

Vesaliův život po vydání *De humani corporis fabrica* byl ovlivněn neustálými spory ohledně jeho díla, a tak možná i proto opustil Padovu a vstoupil do služeb císaře Karla V. jako dvorní lékař. Po abdikaci Karla V. nastoupil u Filipa II. a odešel s ním do Španělska, kde si vybudoval úspěšnou lékařskou praxi. V roce 1562 Španělsko opustil za neznámých okolností, prý vykonal pitvu na těle, které se později ukázalo být stále živým. Vydal se na pouť do Jeruzaléma, což také údajně mohla být cesta, jak vlastně uprchnout ze Španělska a vrátit se zpět do Padovy, kde v tu dobu bylo uvolněné místo na jeho bývalé pozici profesora anatomie po smrti Gabriella Falloppia. Na padovskou univerzitu se ale Vesalius už nikdy nevrátil.

Do Palestiny se dostal v roce 1564 a na zpáteční cestě do Itálie toho samého roku se loď, na které cestoval, dostala do bouře. Na několik dní se odchýlila od kurzu a bezmocně se plavila po moři, až se posádce podařilo přistát u břehů ostrova Zante (dnes Zakhyntos). Nemocný Vesalius se prý jen dostal na břeh a vzápětí zemřel (Nuland, 2002, s. 144).

Ve druhé části souborného díla se nalézají menší Vesaliovy práce, mezi nimi například i *Suorum de humani corporis fabrica librorum epitome*, jeho zkrácené shrnutí *De humani corporis fabrica* určené pro studenty, nebo *Epistola rationem modumque propinandi radicis chynae decocti*, která se zabývá využitím kořenu smilaxu lékařského při léčbě různých nemocí, zejména syfilidy (Hardin Library for the Health Sciences, 2005-).

Součástí *Opera omnia chirurgica & anatomica* je i práce anatoma Gabriella Falloppia, *Observationes anatomicae*, která s Vesaliovým dílem úzce souvisí.

Gabrielle Falloppio se narodil roku 1523 v italské Modeně a později sloužil jako kanovník v místní katedrále. Kvůli finanční situaci v rodině neměl příležitost studovat, a proto se církevní kariéra zdála jasnou příležitostí. Situace se ovšem po čase vylepšila a Falloppio obrátil svůj zájem ke studiu medicíny. Pravděpodobně studoval na univerzitě v Padově pod vedením Realda Colomba, nástupce Vesalia v profesorské pozici. Po studii byl jmenován do čela farmaceutické sekce ve Ferrare a pak nastoupil jako profesor anatomie na univerzitě v Pise a poté přijal nabídku na pozici ve vedení

anatomické sekce na padovské univerzitě, kde učil až do své smrti v roce 1562 (Enersen, 1994-2008).

Falloppio byl zdatným prosektorem a své poznatky získával nejen prací na lidských tělech, ale i zvířatech, zárodcích a novorozencích. Jeho odkazem jsou hlavně poznatky ohledně hlavy a jejího fungování, v detailech popsal vnitřní ucho a bubínek. Také velmi přispěl k anatomii kostí a studoval reprodukční orgány.

Dnes jsou v anatomické terminologii známy pod Falloppiovým jménem například kanál lícního nervu (canalis facialis), vejcovod (tuba Fallopii), či ušní bubínek (membrana tympani) (Niklíček, 1985, s.68).

Observationes anatomicae jsou jedinou Falloppiovou prací, která vyšla v době jeho života, konkrétně v roce 1561. Kniha je pouhým textem bez ilustrací a komentuje Vesaliův spis *De humani corporis fabrica*. Falloppiovým záměrem bylo opravit chyby, kterých se Vesalius dopustil ve svých pracích a také prezentovat nový materiál. Narozdíl od obecných praktik té doby je však jeho komentář celkem přátelský a neútočný, Falloppio dává najevo, že na Vesaliových poznatkách on sám začínal a byly mu zdrojem jeho znalostí.

V předmluvě se Falloppio zmínil, že přichystá větší publikaci i s ilustracemi, nikdy se však k tomu nedostal.

Opera omnia chirurgica & anatomica obsahuje i Vesaliovu reakci na tento Falloppiův spis, *Anatomicarum Gabrielis Fallopii observationum examen*. Andreas Vesalius ho vypracoval během svého pobytu ve Španělsku a byl vlastně jeho posledním anatomickým dílem.

Dále kniha obsahuje spis *Chirurgia magna in septem libros digesta*. Jedná se o shrnutí anatomie a chirurgie v té podobě, v jaké byla v 16. století vyučována. Dnes je již však téměř jisté, že tato kniha nebyla sepsána Vesaliem osobně. Poprvé byla publikována v Benátkách v roce 1568, tedy čtyři roky po jeho smrti. Vydal ji Prospero Borgharucci, jeden z Vesaliových pokračovatelů ve funkci profesora anatomie a chirurgie na univerzitě v Padově. Je možné, že kniha byla sestavena na základě poznámek z hodin některého Vesaliových studentů (Hardin Library for the Health Sciences, 2005-).

7.3 Organizační struktura

Dílčí knihovny na Přírodovědecké fakultě spadají organizačně pod jednotlivé sekce fakulty (popř. i další složky jako ústavy, katedry). Existuje 5 oborových, tzv. sekčních knihoven, z nichž některé se dále dělí. Toto rozdělení je dáno především historickým vývojem oborů a složek fakulty. Knihovna antropologie spadá pod Oborovou knihovnu biologie, společně s knihovnou zoologie, knihovnou fyziologie rostlin, genetiky a mikrobiologie, knihovnou učitelství a didaktiky biologie a knihovnou filosofie. Tyto dílčí knihovny získávají, zpracovávají a zpřístupňují dokumenty se zaměřením na určitý obor. Samostatně se starají o katalogizaci, výpůjčky a jsou vedeny speciálně vyčleněným personálem. Jejich metodické vedení a kontrola činností je zabezpečeno Střediskem vědeckých informací (SVI) (Balvínová, 2007, s. 5). Úkolem SVI je také správa knihovního software, zajišťování elektronických informačních zdrojů pro celou fakultu.

7
.
4

Prostory a vybavení

Hlavní prostory knihovny zahrnují plochu 47,6 m² (Balvínová, 2007, s. 26). Toto je rozloha místnosti, ve které se nachází výpůjční protokol, police s dokumenty, prostor pro studenty a zároveň pracovní místo sekretářky katedry antropologie. Během roku 2007 byla dokončena rekonstrukce prostor v 2. podzemním podlaží budovy ve Viničné č. 7 a vznikl tak depozitář pro uložení dokumentů z fondů knihoven biologické sekce. Je vybaven moderními posuvnými regály.

Nábytek v knihovně je původní, byl sem přestěhován v 50. letech z prostor ústavu, když ještě sídlil v budově na Albertově. Nachází se zde historický dřevěný nábytek (police na knihy, skříně, 2 velké stoly) a kožená křesla.

Technické vybavení knihoven na PřF je financováno jednotlivými sekcemi fakulty. Knihovna antropologie vlastní 1 počítač, který slouží knihovnici, a 1 tiskárnu.

Studenti mají k dispozici 6 míst, které jim slouží například pro studium dokumentů půjčovaných prezenčně. Podmínky pro vybavení těchto míst počítači nejsou nejvhodnější. Řešením by mohlo být přinesení vlastního notebooku studenty do knihovny, ale muselo by se zařídit pokrytí signálem Wi-Fi, které zde v současné době není stoprocentní. Studenti mohou také využít studovnu, která přiléhá ke knihovně zoologie o patro výš a je vybavena 55 místy, kopírkou, cca 20 počítači pro studenty a 1 počítačem pro vyhledávání v katalogu (Balvínová, s. 27).¹

7.5 Zaměstnanci

Knihovnu antropologie spravoval po celou dobu její existence vždy jen jeden zaměstnanec. Od roku 2005 je vedoucím PhDr. Jana Křehlová, která má vysokoškolské knihovnické vzdělání. V knihovně je zaměstnána pouze na částečný úvazek. Předchozími zaměstnanci byli lidé mimo obor knihovnictví, před PhDr. Křehlovou vedla knihovnu např. Daniela Kučerová, se středoškolským vzděláním, která v současné době na katedře antropologie zastává funkci laborantky. Před ní byla ve vedoucí pozici Ing. Křiváková.

Knihovnice má na starosti veškerou práci, která s knihovnou souvisí, od akvizice, přes katalogizaci a všechny poskytované služby

7.6 Uživatelé

K 31.12.2007 bylo v knihovně antropologie zaregistrováno 1080 čtenářů. V roce 2005 bylo podle statistik v knihovně registrováno 301 uživatelů, v roce 2006 to bylo 171 (Středisko vědeckých informací, 2008 ; 2007; 2006b). Tyto počty jsou způsobeny především změnou metodiky v práci knihovny při přechodu na automatizovaný knihovní systém ALEPH. V letech 2005 a 2006 byl počet uživatelů zjištěn „ručně“, když se spočítaly obálky, ve kterých knihovna eviduje výpůjčky jednotlivých uživatelů. Došlo se tak k počtu lidí, kteří v knihovně v daném roce byli a měli nějakou výpůjčku. Údaj za rok 2007 je již plně vygenerován systémem.

¹ Knihovna zoologie prochází 19.6.- 31.12.2008 kompletní rekonstrukcí a také studovna je v tuto dobu uzavřena.

Knihovna má několik kategorií uživatelů, kteří mají různé podmínky přístupu k fondům a službám knihovny. V knihovním systému jsou zaregistrováni jako interní uživatelé (kam patří studenti, zaměstnanci, doktorandi a uživatelé z UK), externí uživatelé (odborná a laická veřejnost, tzn. uživatelé z ostatních škol i široká veřejnost) a kolektivní uživatelé (jiné knihovny a instituce – pro potřeby meziknihovních výpůjčních služeb).

Drtivou většinu uživatelů antropologické knihovny tvoří studenti, ostatní kategorie uživatelů jsou v zanedbatelném počtu a služby knihovny využívají výjimečně. Jako čtenářský průkaz používají studenti Průkaz studenta, nejčastěji ve formě ISIC karty.

7.7 Služby

Knihovna antropologie poskytuje svým čtenářům několik druhů služeb dle platných předpisů ve výpůjčním řádu přírodovědecké fakulty. Výpůjční doba je pouze 3 dny v týdnu, v úterý v 8-12,00 a 13-18,00 hod., a ve čtvrtek a v pátek v 8-10, hod. (což je způsobeno zejména částečným úvazkem knihovnice).

Knihovna poskytuje prezenční (v prostorách knihovny) a absenční (mimo prostory knihovny) výpůjčky ze svého fondu. Také je možnost meziknihovní výpůjční služby, z vlastního fondu jiným knihovnám v ČR nebo z jiné knihovny v republice. Uživatel si dokumenty, které potřebuje vyhledá v elektronickém katalogu, popřípadě v lístkovém katalogu přímo v knihovně. V roce 2006 bylo v knihovně antropologie registrováno 601 výpůjček, v roce 2007 to bylo 289 (Středisko vědeckých informací, 2007 ; 2008).

Další služby, které knihovna poskytuje, jsou bibliografické a rešeršní služby. Úkolem knihovny je pomoci nalézt relevantní zdroje informací pro své uživatele. Pro studenty je to v podobě metodické pomoci, aby se naučili pracovat s informačními zdroji a rešerši si poté vytvořili sami, pro pedagogy a vědecké pracovníky PŘF v případě nutnosti i kompletní rešerše.

Elektronické informační služby dostupné v knihovně antropologie zahrnují elektronickou komunikaci s uživateli, služby a informace dostupné prostřednictvím webových stránek knihoven PŘF s adresou <http://lib.natur.cuni.cz/BIBLIO> , které jsou jak v českém, tak v anglickém jazyce. Tyto stránky poskytují uživatelům aktuální

informace o knihovnách PŘF, údaje o jednotlivých knihovnách, seznamy časopisů dostupných v tištěné i elektronické podobě, seznamy elektronických databází a návody k jejich použití, přístup k online katalogům knihoven. Knihovna má ještě prostor na stránkách katedry antropologie a genetiky člověka na adrese <http://www.natur.cuni.cz/anthropology/cz/p5.php?id=1>.²

Pracovnice knihovny také poskytuje referenční služby - podává informace o knihovních fondech, katalozích. Na začátku akademického roku na PŘF probíhají krátké informační semináře pro nové studenty prvních ročníků bakalářského studia pro seznámení s knihovnami.

² V současné době jsou ve výstavbě nové stránky katedry na <https://portal.natur.cuni.cz/biologie/antropologie>

7 Závěr

Knihovna antropologie prošla za svou téměř stoletou existenci spolu s ústavem a později katedrou antropologie různými změnami. Historické události ovlivnily jak její chod, tak obsah fondu. Informace, které v ní byly uchovávány, ne vždy vyhovovaly stávajícím názorům a antropologická věda procházela těžkými obdobími. Přesto knihovna přežila, i když s nenahraditelnými ztrátami jak z fondu, tak informací o své činnosti.

K pozitivům knihovny rozhodně patří atmosféra, kterou navozuje historický vzhled, který dodává nábytek a točité dřevěné schody vedoucí na galerii. Historie vůbec je jednou z hlavních věcí, kterými se antropologie na Univerzitě Karlově může pyšnit, a kromě aktuálních informačních pramenů potřebných pro obor, mohou uživatelé ve fondu knihovny najít i historické skvosty.

Prostory antropologické knihovny sice představě o moderní vysokoškolské knihovně zrovna nevyhovují, ale s podobnými problémy se potýká mnoho knihoven, a když jiná možnost není, musí se s tím knihovna vyrovnat. Také technické zázemí pro studenty by jistě mohlo být lepší (např. již zmíněný počítač pro práci studentů).

V dnešní době knihovna zabezpečuje celkem spolehlivě potřeby svých uživatelů a studentům poskytuje prameny pro jejich studium. Údaje o současném využívání knihovnu neprezentují zrovna jako nejfrekventovanější informační pracoviště, ale svému oboru knihovna slouží dobře a s pečlivostí. Automatizovaný knihovní systém a internet (alespoň v počítači knihovnice) pomáhají ve spojení se současnými trendy v knihovnictví a knihovna si přesto stále zachovává svou tvář připomínající „zlatý věk“ antropologie na univerzitě, o kterou by rozhodně neměla přijít ani v dalších sto letech své existence.

Použité zdroje

- American Anthropological Association. 2008. *American Anthropological Association* [online]. Arlington (Virginia) : American Anthropological Association, c2008 [cit. 2008-06-17]. About. What is anthropology? Dostupný z WWW: <<http://www.aaanet.org/about/WhatIsAnthropology.cfm>>.
- AQUAPENDENTE, Fabricius. 1687. *Opera omnia anatomica & physiologica ... cum praefatione Johannis Bohnii*. Lipsae : sunptibus Johannis Friderici Gleiditschii, 1687. 452, [24] s. : il.
- BALVÍNOVÁ, Alena ; SOUKUP, Jan ; LUKÁŠOVÁ, Radka. 2007. *Knihovny a elektronické informační zdroje na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze : historie, současnost a budoucnost*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2007. 45 s., il. ISBN 978-80-86561-90-5.
- *Dějiny Univerzity Karlovy. III, 1802 – 1918*. 1997. Redaktor svazku Jan Havránek. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997. 390 s. ISBN 80-7184-320-2.
- *Dějiny Univerzity Karlovy. IV 1918 – 1990*. 1998. Redaktoři svazku Jan Havránek, Zdeněk Poustka. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 671 s. ISBN 80-7184-539-6.
- ENERSEN, Ole Daniel. 1994-2008. *Whonamedit.com* [online]. 1994-2008 [cit. 2008-06-12]. Dostupný z WWW:<<http://www.whonamedit.com/>>.
- FETTER, Vojtěch. 1954. *Dr. Aleš Hrdlička, světový badatel ve vědě o člověku*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1954. 32 s. Knihovna Čs. společnosti pro šíření polit. a věd. znalostí ; sv. 82. Přírodní vědy ; sv. 28.
- FRYŠ, Josef. 2008. Lubor Niederle. *Quido magazín* [online]. 21.1.2008, roč. 11, č. 531, posl. aktualizace 23.6.2008 [cit. 2008-09-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.quido.cz/osobnosti/niederle.html>>.
- GARRISON, Daniel ; HAST, Malcolm. 2003. *Andreas Vesalius De Humani Corporis Fabrica* [online]. Introduction by Vivian Nutton. Evanston : Northwestern University, 2003 [cit. 2008-06-12]. Dostupný z WWW: <<http://vesalius.northwestern.edu/>>.
- GENGA, Bernardino. 1691. *Anatomia per uso et intelligenza del disegno; ricercata non solo su gl'ossi, e muscoli del corpo humano; ma dimostrata ancora su le statue antiche piu insigni di Roma*. Rome: Domenico de Rossi, 1691. 56 s. il.
- Hardin Library for the Health Sciences. 2005-. *Heirs of Hippocrates* [online]. Iowa City : University of Iowa, c2005- [cit. 2008-06-12]. Dostupný z WWW: <<http://fm.iowa.uiowa.edu/hardin/heirs/index.html>>.

- *Hrdličkovo muzeum člověka* [online]. Praha : Hrdličkovo muzeum člověka, Univerzita Karlova, c2005 [cit. 2008-06-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.natur.cuni.cz/~hmc/index.html>>.
- Katedra za antropologijo. 2007-2008. *Katedra za antropologijo* [online]. Ljubljana : Biotehniška fakulteta. Katedra za antropologijo, c2007-2008 [cit. 2008-06-17]. Prof. dr. Božo Škerlj. Dostupný z WWW: <http://antropologija.net/index.php?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=96>.
- *KTD : Česká terminologická databáze z oblasti knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna České republiky, 2003- [cit. 2008-06-17]. Dostupný z WWW: <<http://sigma.nkp.cz/cze/ktid>>.
- MALÝ, Jiří. 1949. *Jindřich Matiegka*. 1. vyd. Praha : Česká akademie věd a umění, 1949. 39 s.
- MÍŠKOVÁ, Alena. 2002. *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 5. květnu : (vedení univerzity a obměna profesorského sboru)*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2002. 279 s. ISBN 80-246-0129-X.
- NIKLÍČEK, Ladislav ; ŠTEIN, Karel. 1985. *Dějiny medicíny v datech a faktech*. 1. vyd. Praha : Avicenum, 1985. 374 s.
- NULAND, Sherwin B. 2000. *Lékařství v průběhu staletí*. Přeložili Tomáš Kučera a Helena Španihelová. 1. vyd. Praha : Euromedia Group - Knižní klub : Columbus, 2000. 720 s. ISBN 80-85928-39-6 (Columbus). ISBN 80-242-0205-0 (Knižní klub).
- *Organizační řád Střediska vědeckých informací Přírodovědecké fakulty* [online]. Praha : Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta, 2007 [cit. 2008-06-02]. Dostupný z WWW: <<http://lib.natur.cuni.cz/BIBLIO/files/organizacni-rad-SVI.pdf>>.
- PALIVEC, Viktor. 1947. *Aleš Hrdlička*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1947. 29 s. Kdo je ; sv. 52.
- PETRÁŇ, Josef. 1983. *Nástin dějin Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (do roku 1948)*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 1983. 406 s. : il.
- Přírodovědecká fakulta. 2005. Univerzita Karlova v Praze : přírodovědecká fakulta [online]. Praha : Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta, aktualizace 26.3.2008 [cit. 2008-06-17]. Stručně o fakultě. Dostupný z WWW: <<http://www.natur.cuni.cz/www/obsah.php?co=d10.2>>.
- *Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy 1920 - 1980 : dějiny, současnost, perspektivy*. 1981. František Čech ... [et al.]. 1. vyd. Praha : [nákl. vl.], 1981. 160 s. , [30] s. fot. příl.

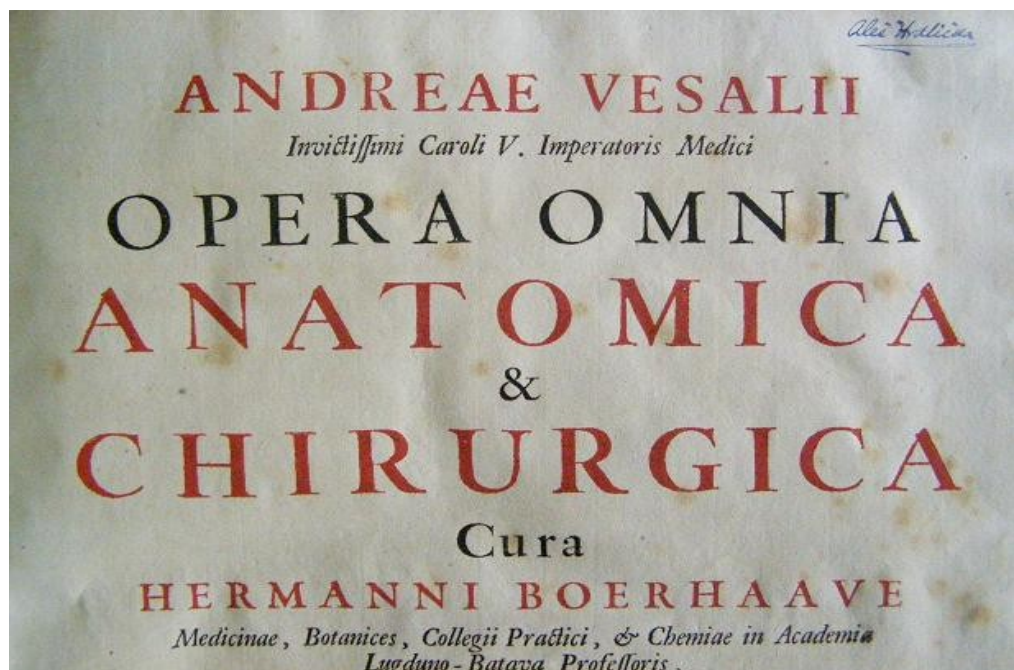
- *Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy 1920 - 1998*. 1998. Břetislav Fajkus ... [et al.]. 1. vyd. Praha : Peres, 1998. 111 s. ISBN 80-902465-1-6.
- RUYSCH, Frederik. 1691. *Observationum anatomico-chirurgicarum centuria*. Amsterdam : Apud Henricum & viduam Theodori Boom, 1691. [16] 138, 120 s.
- SCHNÖPF, Markus. 2000. *Die Kunstkammer Peters des Grossen* [online]. c2000 [cit. 2008-06-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.schnoepf.de/m/kukammer/index.html>>.
- SCHOTT, Heinz. 1994. *Kronika medicíny*. Spoluprac. Ingo Wilhelm Müller ... [aj.]; z něm. přel. Zdeněk Bureš. Praha : Fortuna Print, 1994. 648 s. : obr., fot. ISBN 80-85873-16-8.
- Středisko vědeckých informací. 2006a. 2004 [online]. In *Středisko vědeckých informací* [online]. Praha : Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. SVI, c2005-, vloženo 20.1.2006 [cit. 2008-06-17]. Dostupný z WWW: <<http://lib.natur.cuni.cz/BIBLIO/download.php?file=2004.pdf>>.
- Středisko vědeckých informací. 2006b. 2005 [online]. In *Středisko vědeckých informací* [online]. Praha : Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. SVI, c2005-, vloženo 23.1.2006 [cit. 2008-06-17]. Dostupný z WWW: <<http://lib.natur.cuni.cz/BIBLIO/download.php?file=2005.pdf>>.
- Středisko vědeckých informací. 2007. 2006 [online]. In *Středisko vědeckých informací* [online]. Praha : Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. SVI, c2005-, vloženo 30.4.2007 [cit. 2008-06-17]. Dostupný z WWW: <<http://lib.natur.cuni.cz/BIBLIO/download.php?file=2006-web.pdf>>.
- Středisko vědeckých informací. 2008. 2007 [online]. In *Středisko vědeckých informací* [online]. Praha : Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. SVI, c2005-, vloženo 25.1.2008 [cit. 2008-06-17]. Dostupný z WWW: <<http://lib.natur.cuni.cz/BIBLIO/download.php?file=2007.pdf>>.
- ŠPAČKOVÁ, Renata. 2002. *Jindřich Matiegka, Jiří Malý, Mělník*. Mělník : Okresní muzeum, 2002. 72 s., [11] s. obr. příl. ISBN 80-238-9057-3 (v knize neuvedeno).
- TSAFRIR, Jenni ; OHRY, Avi. 2001. Medical Illustration : from cave to cyberspace. *Health Information and Libraries Journal*. Blackwell Publishing, June 2001, vol. 18, is. 2 [cit. 2008-06-17], p. 99-109. Dostupný z WWW: <<http://www.blackwell-synergy.com/doi/full/10.1046/j.1365-2532.2001.00315.x>>. ISSN 1471-1834.
- United States National Library of Medicine. 2003. *Historical Anatomies on the Web* [online]. Bethesda, Last updated 5 August, 2003 [cit. 2008-06-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.nlm.nih.gov/exhibition/historicalanatomies/home.html>>.

- VESALIUS, Andreas. 1725. *Opera omnia anatomica & chirurgica, cura Hermannii Boerhaave & Bernhardi Siegfried Albini*. Leiden: Apud Joannem du Vivie, et Joannem & Hermannem Verbeek, 1725. 1156 s. : il.
- *Výpůjční řád Přírodovědecké fakulty Univerzita Karlovy v Praze* [online]. Praha : Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta, 2005 [cit. 2008-06-02]. Dostupný z WWW: <http://lib.natur.cuni.cz/BIBLIO/files/vypujcni_rad.pdf>.
- WOLF, Josef. 2002. *Integrální antropologie na prahu 21. století*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2002. 439 s. ISBN 80-246-0380-2.
- *Základní škola Jindřicha Matiegky Mělník*. Mělník : Základní škola Jindřicha Matiegky [cit. 2008-06-27]. Jindřich Matiegka. Dostupný z WWW:<http://www.zsjm-me.cz/jin_mat.php>.

Obrazová příloha

Obr. 18. Jan van Calcar: titulní ilustrace Vesaliova díla De humani corporis fabrica

Obr. 19. Část titulního listu souborného vydání Vesaliova díla, podpis Aleše Hrdličky v pravém horním rohu

Obr. 20, 21. Ilustrace z De Humani Corporis Fabrica od A Vesalia, (pravděpodobný autor J. van Calcar)

Obr. 22. Kresby kuřecích embryí, doprovázející text Fabricia z Aquapendente

Alex Hrdlička
Říjen 21. 1927.

Obr. 23. Podpis A. Hrdličky z úvodu kroniky ústavu antropologie

V den volby rektorem Magnifikem vysokého učení
Karlova, dne 28. května 1929.

Heřka-Böhm
i. o. děkani fakulty přírodovědné

Dr. František Božjmal

Dr. Julius Kouárel
sympatizant

Obr. 24. Zápis z kroniky ze dne volby J. Matiegky rektorem UK

Odezdávající diplom českého člena Národopisné
Společnosti československé panu prof. dr. J. Matiegkovi,
řediteli antropologického ústavu, navštívili jeho
ústav i muzeum

Dr. S. Hlavská
2. 7. 1932.

S. V. Mrazicková
7/7 1932

Muscher
26. 7. 34

Dr. Čertík

Obr. 25. Při příležitosti předání diplomu čestného členství v Národopisné společnosti československé J. Matiegkovi

Sr Bes
Dr. B. S. Guha
Anthropologist
Indian Museum
Calcutta

Obr. 26. Kronika: Biraja Sankar Guha, indický antropolog, který se zabýval rasami indického národa

Při příležitosti předávání ústavu
8. XI. 1934.

Prof. Radim Kettner, v. c. děkan přírodovědecké
fakulty

Prof. Zheatingen jako odstupující
s velkým přáním u nás zůstat a nastupujícímu

Prof. A. Jiří Malý, jako nastupující
s velkým zájmem ze své - odvětví zám.

Prof. V. Svamberka jako nástupce přednosti ústavu

J. Jolmka Levina jako nástupce funkce v ústavu v Praze.
Znovu válel

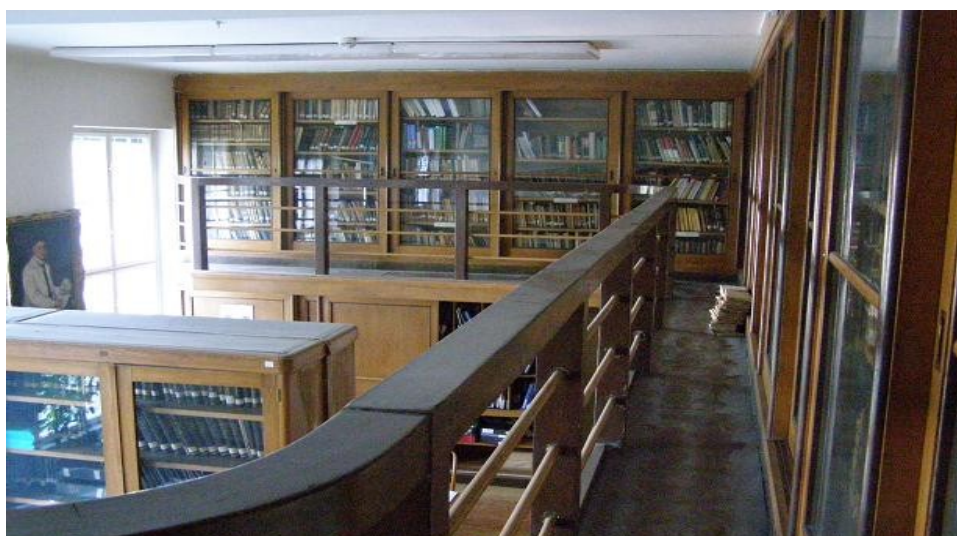
Dr. Lidmila Malá

Prof. Fetter

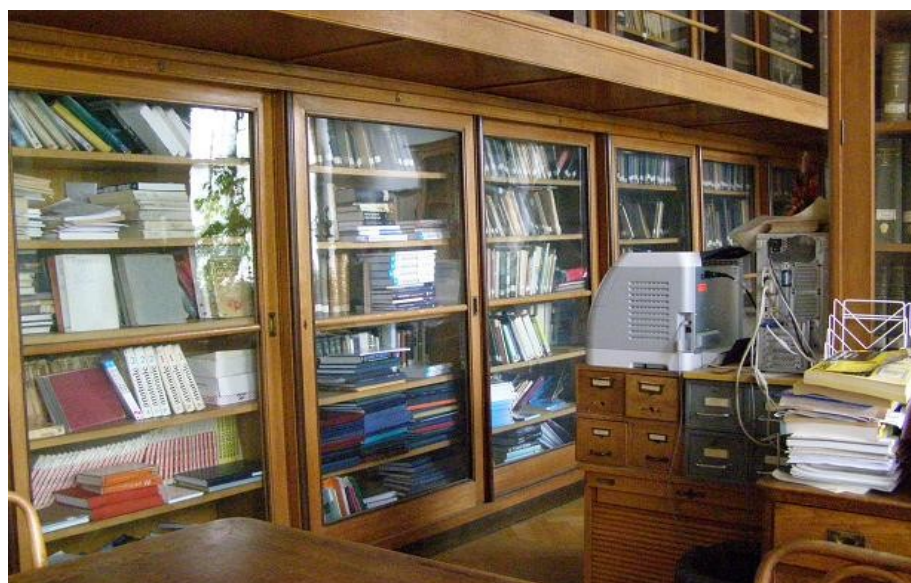
Obr. 27. Zápis při předávání vedení ústavu prof. Jiřímu Malému v roce 1934

Obr. 28. Vchod do budovy PřF ve Viničné č. 7, převzato z natur.cuni.cz

Obr. 29. Knihovna antropologie, pohled z galerie

Obr. 30. Knihovna antropologie

